

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

**ΣΧΟΛΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ
ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

**Η Αστικοποίηση στις Αναπτυσσόμενες Χώρες:
Αίτια, Προκλήσεις και Βιώσιμη Ανάπτυξη**

Κωνσταντίνος Χουλιάρης

Αθήνα, 2022

HAROKOPIO UNIVERSITY

SCHOOL OF ENVIRONMENT, GEOGRAPHY AND APPLIED
ECONOMICS

DEPARTMENT OF ECONOMICS AND SUSTAINABLE
DEVELOPMENT

**Urban Development in Developing Countries:
Causes, Challenges and Sustainable Development**
Bachelor thesis

Konstantinos Houliaras

Athens, 2022

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

**ΣΧΟΛΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ
ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Ρόϊδω Μητούλα

**Καθηγήτρια, Τμήμα Οικονομίας και Βιώσιμης Ανάπτυξης,
Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο**

Δρ Παναγιώτα Καραμέτου

**ΕΔΙΠ, Τμήμα Οικονομίας και Βιώσιμης Ανάπτυξης,
Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο**

Ιωάννης Κωστάκης,

**Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Οικονομίας και Βιώσιμης Ανάπτυξης,
Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο**

Ο Κωνσταντίνος Χουλιάρης

δηλώνω υπεύθυνα ότι:

- 1) Είμαι ο κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων της πρωτότυπης αυτής εργασίας και από όσο γνωρίζω η εργασία μου δε συκοφαντεί πρόσωπα, ούτε προσβάλει τα πνευματικά δικαιώματα τρίτων.
- 2) Αποδέχομαι ότι η ΒΚΠ μπορεί, χωρίς να αλλάξει το περιεχόμενο της εργασίας μου, να τη διαθέσει σε ηλεκτρονική μορφή μέσα από τη ψηφιακή Βιβλιοθήκη της, να την αντιγράψει σε οποιοδήποτε μέσο ή/και σε οποιοδήποτε μορφότυπο καθώς και να κρατά περισσότερα από ένα αντίγραφα για λόγους συντήρησης και ασφάλειας.
- 3) Όπου υφίστανται δικαιώματα άλλων δημιουργών έχουν διασφαλιστεί όλες οι αναγκαίες άδειες χρήσης ενώ το αντίστοιχο υλικό είναι ευδιάκριτο στην υποβληθείσα εργασία.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την Καθηγήτρια Ρόιδω Μητούλα για την ενθάρρυνση και την καθοδήγηση, τον Επίκουρο Καθηγητή Ιωάννη Κωστάκη και την Δρα Παναγιώτα Καραμέτου για το ενδιαφέρον τους για την εξέταση της πτυχιακής, καθώς και το προσωπικό της βιβλιοθήκης του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου για την ευγενική υποστήριξη καθόλη τη διάρκεια της έρευνας.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Γραφήματα και Χάρτες.....σελ. 7	σελ. 7
Περίληψη στα Ελληνικά.....σελ. 8	σελ. 8
Περίληψη στα Αγγλικά.....σελ. 9	σελ. 9
Εισαγωγή.....σελ. 10	σελ. 10
Κεφάλαιο 1: Δημογραφικές τάσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες...σελ. 13	σελ. 13
Κεφάλαιο 2: Αστικοποίηση: Τρέχουσες τάσεις και εκτιμήσεις για το μέλλον.....σελ. 19	σελ. 19
Κεφάλαιο 3: Ο ρόλος της εκβιομηχάνισης στην αστικοποίηση: Αστικοποίηση με εκβιομηχάνιση (Ασία) και αστικοποίηση χωρίς εκβιομηχάνιση (Αφρική).....σελ. 24	σελ. 24
Κεφάλαιο 4: Η προσδοκία της «κοινωνικής ανόδου» και της «καλύτερης ζωής».....σελ. 28	σελ. 28
Κεφάλαιο 5: Η βιωσιμότητα των πόλεων στον αναπτυσσόμενο κόσμο: Μεγα-πόλεις και παραγκουπόλεις.....σελ. 33	σελ. 33
Κεφάλαιο 6: Αναζητώντας πολιτικές διαχείρισης των πόλεων στον αναπτυσσόμενο κόσμο: Η περίπτωση της Αφρικής.....σελ. 37	σελ. 37
Συμπεράσματα.....σελ. 43	σελ. 43
Βιβλιογραφία.....σελ. 46	σελ. 46

ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΧΑΡΤΕΣ

Χάρτης 1.1: Γονιμότητα / Παιδιά ανά γυναίκα

Γράφημα 1.2: Παγκόσμιος πληθυσμός ανά περιοχή

Γράφημα 1.3: Πληθυσμιακές μεταβολές στον κόσμο: προβλέψεις για το μέλλον

Χάρτης 2.1: Ποσοστά αστικοποίησης στον κόσμο

Γράφημα 2.2: Ποσοστό πληθυσμού που κατοικεί σε αστικά κέντρα

Γράφημα 2.3: Ποσοστό αστικού και αγροτικού πληθυσμού 1950-2050

Γράφημα 2.4: Η μεγέθυνση των πόλεων της Αφρικής

Χάρτης 4.1: Ποσοστό του αστικού πληθυσμού που ζει σε παραγκουπόλεις στην Αφρική

Χάρτης 5.1: Ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού που κατοικούν σε παραγκουπόλεις (2018)

Χάρτες 7.1 & 7.2: Από τον Παγκόσμιο Βορρά στον Παγκόσμιο Νότο:
Οι 20 μεγαλύτερες πόλεις το 1950 και το 2015

Περίληψη στα Ελληνικά

Η πτυχιακή αυτή εργασία επικεντρώνεται στις Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες του κόσμου. Οι χώρες αυτές που αντιπροσωπεύουν την πλειονότητα του παγκόσμιου πληθυσμού βρίσκονται στην Αφρική, την Ασία και τη Λατινική Αμερική. Ο παγκόσμιος πληθυσμός αναμένεται να αυξηθεί στα 9,3 δισεκατομμύρια το 2050. Οι αστικές περιοχές του κόσμου αναμένεται να απορροφήσουν το σύνολο αυτής της αύξησης του πληθυσμού και η μεγαλύτερη αύξηση στο μέγεθος των πόλεων αναμένεται στην Αφρική και την Ασία. Η εμπειρία αστικοποίησης των διαφόρων χωρών του αναπτυσσόμενου κόσμου διαφέρουν σημαντικά από αυτές του αναπτυγμένου. Η αστικοποίηση έχει πολλά θετικά στοιχεία αλλά περιλαμβάνει και πολλές προκλήσεις. Η εργασία επιδιώκει να εξετάσει τα αίτια και τη δυναμική του φαινομένου της αστικοποίησης στις Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες καθώς και τα προβλήματα που προκύπτουν καθώς και τις πιθανές λύσεις τους. Θα διερευνήσει αυτά τα ερωτήματα μέσα από τη διεθνή βιβλιογραφία σε συνδυασμό με συνεντεύξεις με ερευνητές από τον αναπτυσσόμενο κόσμο.

Λέξεις κλειδιά: Αστικοποίηση, Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες, Εκβιομηχάνιση, Παραγκουπόλεις, Φτώχεια

Abstract

This thesis focuses on the Least Developed Countries of the world. These countries, which represent the majority of the world's population, are located in Africa, Asia and Latin America. The world population is expected to increase to 9.3 billion in 2050. The urban areas of the world are expected to absorb all of this population growth and the largest increase in the size of cities is expected in Africa and Asia. The urbanization experience of different countries in the developing world differs significantly from those in the developed world. Urbanization has many positive elements but also includes many challenges. The paper seeks to examine the causes and dynamics of the phenomenon of urbanization in Less Developed Countries as well as the problems that arise and their possible solutions. It will explore these questions through the international academic literature combined with interviews with researchers from the developing world.

Keywords: Urbanization, Less Developed Countries, Industrialization, Slums, Poverty

The 21st century will not be dominated by America or China, Brazil or India, *but by the city.*

(Parag Khanna, *Foreign Policy*, September 2010: 122)

Εισαγωγή

Η πτυχιακή αυτή εργασία επικεντρώνεται στο λεγόμενο «Παγκόσμιο Νότο», δηλαδή στις Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες του κόσμου. Οι χώρες αυτές που αντιπροσωπεύουν την πλειονότητα του παγκόσμιου πληθυσμού βρίσκονται στην Αφρική, την Ασία και τη Λατινική Αμερική. Η κατάσταση σ' αυτές τις χώρες έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τις χώρες υψηλού εισοδήματος του «Παγκόσμιου Βορρά», όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Αυστραλία, η Νέα Ζηλανδία και η Σιγκαπούρη.

Σύμφωνα με τον ΟΗΕ (UN 2012), μεταξύ 2011 και 2050, ο παγκόσμιος πληθυσμός αναμένεται να αυξηθεί κατά 2,3 δισεκατομμύρια, περνώντας από 7,0 δισεκατομμύρια σε 9,3 δισεκατομμύρια. Ταυτόχρονα, ο πληθυσμός που ζει σε αστικές περιοχές προβλέπεται να αυξηθεί κατά 2,6 δισεκατομμύρια, περνώντας από τα 3,6 δισεκατομμύρια το 2011 στα 6,3 δισεκατομμύρια το 2050. Έτσι, οι αστικές περιοχές του κόσμου αναμένεται να απορροφήσουν το σύνολο της αύξησης του πληθυσμού που αναμένεται να σημειωθεί κατά τη διάρκεια των επόμενων τεσσάρων δεκαετιών, ενώ ταυτόχρονα θα απορροφούν μέρος του αγροτικού πληθυσμού. Η Ασία, ειδικότερα, αναμένεται να δει τον αστικό πληθυσμό της να αυξάνεται κατά 1,4 δισεκατομμύρια, η Αφρική κατά 0,9 δισεκατομμύρια και η Λατινική Αμερική και η Καραϊβική κατά 0,2 δισεκατομμύρια.

Παρά το εξαιρετικό έργο αρκετών ερευνητών στα οικονομικά του αναπτυσσόμενου κόσμου σχετικά με τις πόλεις, ο συντριπτικός όγκος μελετών στα αστικά οικονομικά έχει επικεντρωθεί στον ανεπτυγμένο κόσμο και ιδιαίτερα στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ταυτόχρονα, η εμπειρία αστικοποίησης (και οι προκλήσεις πολιτικής που αντιμετωπίζουν οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής) των διαφόρων χωρών του αναπτυσσόμενου κόσμου διαφέρουν σημαντικά. Στη Νότια Ασία, ένα από τα κεντρικά ερωτήματα των τελευταίων ετών είναι κατά πόσον μπορεί να αναπαραχθεί το αστικό μοντέλο της Ανατολικής Ασίας, δηλαδή οι πόλεις να επενδύουν όχι μόνο στις παραδοσιακές υποδομές αλλά και στις κοινωνικές υποδομές. Από την άλλη πλευρά, η πολύ μεγάλη εγκληματικότητα είναι ένα ξεχωριστό και ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της διαδικασίας αστικοποίησης σε πολλές πόλεις της Λατινικής Αμερικής.

Επιπλέον, η παγκοσμιοποίηση έχει οδηγήσει σε αυξανόμενο ανταγωνισμό μεταξύ των πόλεων της Νότιας Ασίας σε σύγκριση με τα εθνικά κράτη, δηλαδή η Βομβάη και η Μπανγκαλόρ είναι ενδεχομένως πιο σημαντικές για τις επιχειρήσεις από ό,τι η Ινδία ως χώρα. Τέλος, για την Αφρική, αν και η αστικοποίηση είναι ένα μάλλον πρόσφατο φαινόμενο, η προοπτική του διπλασιασμού του αστικού πληθυσμού

αυτής της ηπείρου στις επόμενες δύο δεκαετίες παρουσιάζει μεν ορισμένες ευκαιρίες αλλά κυρίως σημαντικές προκλήσεις για τα αφρικανικά κράτη.

Οι ειδικοί στα οικονομικά των πόλεων θεωρούν ότι η αστικοποίηση έχει πολλά θετικά στοιχεία. Έχει αποδειχθεί ιστορικά ότι η αστική συγκέντρωση έχει διευκολύνει τις ροές της γνώσης, τον καταμερισμό της εργασίας, τη διακίνηση αγαθών και τον συνδυασμό εργασίας και κεφαλαίου που συμβάλουν στην ανάπτυξη. Υπάρχουν αναμφίβολα στοιχεία που αποδεικνύουν ότι η αστικοποίηση οδηγεί σε μια σειρά θετικών, όπως λένε οι οικονομολόγοι «εξωτερικότητων» (externalities), όπως η ανταλλαγή και η μάθηση, τις οποίες οι πόλεις ενθαρρύνουν και προωθούν λόγω της αυξημένης πληθυσμιακής πυκνότητας. Ο Sridhar (2019) διαπίστωσε ότι η αστικοποίηση στην Ινδία οδήγησε σε αύξηση των αποδοχών των εργαζομένων, λόγω της υψηλότερης παραγωγικότητάς τους. Επίσης κατέληξε στο συμπέρασμα, ότι ενώ η αστικοποίηση αύξησε αρχικά τις ανισότητες μεταξύ πόλης και υπαίθρου, στη συνέχεια τις μείωσε. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι η αστικοποίηση ωφέλησε την αγροτική ανάπτυξη, δεδομένου ότι τα εμβάσματα (τα χρήματα δηλαδή) που στέλνουν οι εσωτερικοί μετανάστες που έχουν πάει στις πόλεις βοηθούν την αγροτική οικονομία. Τέλος, η αστικοποίηση δεν οδήγησε σε μείωση της αγροτικής παραγωγής. Αυτά τα συμπεράσματα προκύπτουν και από άλλες μελέτες για άλλες περιοχές του κόσμου. Η αστικοποίηση δηλαδή έχει πολλά καλά και συμβάλλει σημαντικά στην οικονομική ανάπτυξη.

Εκτός όμως από τις θετικές συνέπειες, η αστικοποίηση δημιουργεί επίσης τεράστιες προκλήσεις και έχει αρνητικές σύμφωνα με τους οικονομολόγους «εξωτερικότητες», όπως οι μεταδοτικές ασθένειες, η κυκλοφοριακή συμφόρηση και η εγκληματικότητα, που συχνά φαίνεται να ξεπερνούν κατά πολύ τις δυνατότητες πολλών κυβερνήσεων στον αναπτυσσόμενο κόσμο για να τις αντιμετωπίσουν. Η αστική φτώχεια είναι επίσης πολύ σημαντική πρόκληση και πολύ σοβαρό πρόβλημα.

Με τη συνεχιζόμενη αστικοποίηση, ο αριθμός των φτωχών των πόλεων προβλέπεται να αυξηθεί και η φτώχεια θα αποτελεί όλο και περισσότερο αστικό φαινόμενο. Η αστική φτώχεια μπορεί να οριστεί με διάφορους τρόπους. Περιλαμβάνει την εισοδηματική φτώχεια (οι φτωχοί των πόλεων στις Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες ζουν με λιγότερο από ένα δολάριο την ημέρα), την αστική πείνα (το ποσοστό υποσιτισμού) και το ζήτημα της «επισιτιστικής ασφάλειας», το οποίο είναι συχνά πιο σοβαρό για τους φτωχούς των πόλεων απ' ό,τι για τους αγρότες. Επιπλέον, η απασχόληση στον άτυπο τομέα της οικονομίας (αυτόν δηλαδή που δεν καταγράφουν οι στατιστικές και που δεν φορολογείται ούτε ελέγχεται από δημόσιους φορείς) και η υποαπασχόληση, οι άτυποι οικισμοί με ανεπαρκείς εγκαταστάσεις (οι λεγόμενες «παραγκουπόλεις») και η απουσία ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων στη γη, η χαμηλή ποιότητα και το υψηλό κόστος των υπηρεσιών (ύδρευση, αποχέτευση, υγεία, παιδεία κλπ.) αποτελούν μεγάλα και πολύ δύσκολο να αντιμετωπιστούν προβλήματα.

Σύμφωνα με το World Cities Report του ΟΗΕ το 2016 υπήρχαν παγκοσμίως 31 μεγαπόλεις (megacities), δηλαδή πόλεις με περισσότερους από 10 εκατομμύρια

κατοίκους, με 24 από αυτές να βρίσκονται στον Παγκόσμιο Νότο, δηλαδή στις αναπτυσσόμενες χώρες. Στην πιο πρόσφατη έκδοσή του (2020), το World Cities Report εκτιμά ότι στην επόμενη δεκαετία ο παγκόσμιος αστικός πληθυσμός θα αυξηθεί από 56,2% σε 60,4%. Το 96% αυτής της αύξησης θα λάβει χώρα στις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές της Ανατολικής Ασίας, της Νότιας Ασίας και της Αφρικής, με τρεις χώρες – Ινδία, Κίνα και Νιγηρία να καταλαμβάνουν το 35% της συνολικής αύξησης του παγκόσμιου αστικού πληθυσμού από το 2018 έως το 2050. Η παρούσα πτυχιακή εργασία επιδιώκει να εξετάσει τα αίτια και τη δυναμική του φαινομένου της αστικοποίησης στις Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες καθώς και τα προβλήματα που προκύπτουν και τις πιθανές λύσεις τους. Θα διερευνήσει αυτά τα ερωτήματα μέσα από τη διεθνή βιβλιογραφία σε συνδυασμό με συνεντεύξεις με ερευνητές από τον αναπτυσσόμενο κόσμο που είναι ταυτόχρονα και εσωτερικοί μετανάστες και έχουν ζήσει την εμπειρία της μετάβασης από αγροτικές περιοχές σε πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου.

Το πρώτο κεφάλαιο της πτυχιακής εξετάζει τις δημογραφικές τάσεις στον αναπτυσσόμενο κόσμο, καταγράφοντας την έντονη δυναμική αύξησης του πληθυσμού – αν και με μικρότερους ρυθμούς σε σχέση με το παρελθόν. Το δεύτερο κεφάλαιο της πτυχιακής ασχολείται με τη δυναμική της εσωτερικής μετανάστευσης από την ύπαιθρο στις πόλεις, ένα φαινόμενο που πρωτοεμφανίστηκε στον αναπτυγμένο κόσμο και εδώ και μερικές δεκαετίες παρουσιάζεται στην Ασία και την Αφρική. Το τρίτο κεφάλαιο διαχωρίζει την εμπειρία της Ασίας όπου η αστικοποίηση συμβαδίζει με την εκβιομηχάνιση σε αντίθεση με την Αφρική όπου η αστικοποίηση δεν συνοδεύεται από εκβιομηχάνιση. Το τέταρτο κεφάλαιο αναζητά τα αίτια της αστικοποίησης. Υποστηρίζει ότι αυτά είναι σύνθετα και πάντως συνοδεύονται από την προσδοκία των «περισσότερων ευκαιριών» και της «καλύτερης ζωής». Το πέμπτο κεφάλαιο διερευνά τη ζωή στις «μεγα-πόλεις» του αναπτυσσόμενου κόσμου όπου ένα σημαντικό ποσοστό των ανθρώπων κατοικεί σε «παραγκουπόλεις» (slums). Το έκτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στην Αφρική, όπου η αστικοποίηση αντιμετωπίζει τα μεγαλύτερα και σοβαρότερα προβλήματα. Τέλος, στα Συμπεράσματα η εργασία επιδιώκει να συμπυκνώσει τα βασικά επιχειρήματα που παρατέθηκαν στα επιμέρους κεφάλαια.

Κεφάλαιο 1

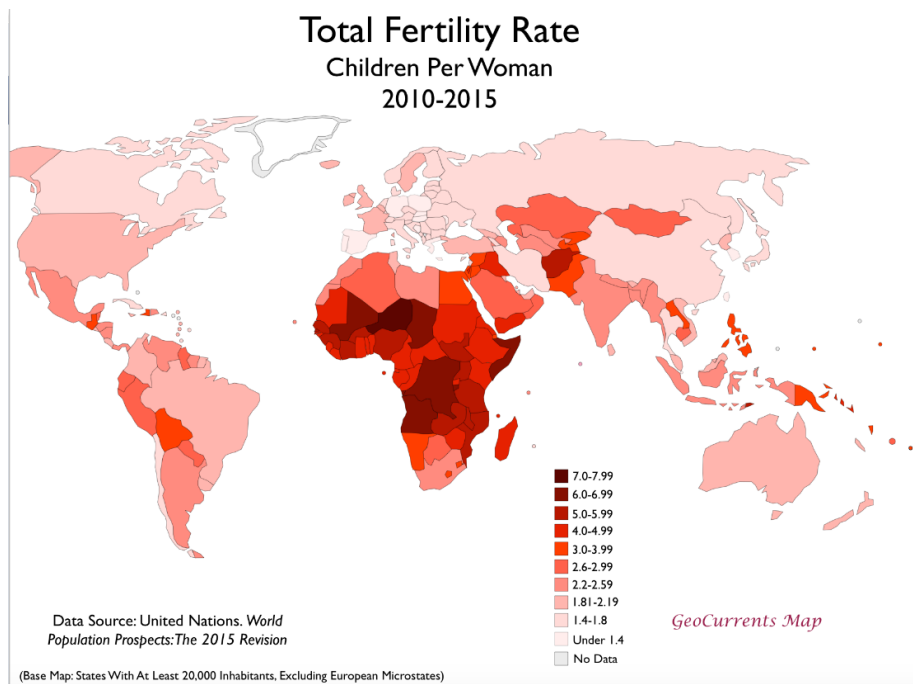
Δημογραφικές τάσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες

Στην σημερινή εποχή, ο παγκόσμιος πληθυσμός συνεχίζει να αυξάνεται, αλλά ο ρυθμός αύξησης επιβραδύνεται όλο και περισσότερο, ειδικά στις αναπτυγμένες χώρες. Ο παγκόσμιος πληθυσμός αναμένεται να φτάσει τα 8 δισεκατομμύρια στις 15 Νοεμβρίου 2022 (*Economist*, 14/7/2022)

Το 2020, ο παγκόσμιος ρυθμός αύξησης του πληθυσμού έπεσε κάτω από το 1% ετησίως για πρώτη φορά από το 1950. Οι τελευταίες προβλέψεις των Ηνωμένων Εθνών δείχνουν ότι ο παγκόσμιος πληθυσμός θα μπορούσε να αυξηθεί σε περίπου 8,5 δισεκατομμύρια το 2030, 9,7 δισεκατομμύρια το 2050 και 10,4 δισεκατομμύρια το 2100 (UN/ "World population prospects", 2022 / UN DESA / POP /2022 /No 3). Η αύξηση του πληθυσμού οφείλεται κυρίως στη μείωση της θνησιμότητας που αναμένεται να οδηγήσει σε προσδόκιμο ζωής περίπου 77,2 ετών παγκοσμίως το 2050.

Παράλληλα με τη μείωση της θνησιμότητας, η μεγαλύτερη σε σχέση με τον αναπτυγμένο κόσμο γονιμότητα είναι σε πολλές χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου μία από τις αιτίες της συνεχιζόμενης σημαντικής αύξησης του παγκόσμιου πληθυσμού. Η γονιμότητα διαφέρει από χώρα σε χώρα και από ήπειρο σε ήπειρο. Προκειμένου να μείνει ο πληθυσμός σταθερός απαιτείται να αντιστοιχούν 2,1 παιδιά ανά γυναίκα αναπαραγωγικής ηλικίας. Ωστόσο υπάρχουν χώρες – ιδιαίτερα της Αφρικής – όπου η γονιμότητα ξεπερνάει τα 6 παιδιά ανά γυναίκα.

Χάρτης 1.1: Γονιμότητα / Παιδιά ανά γυναίκα

Σε γενικές γραμμές «οι καταστροφές, είτε φυσικές είτε ανθρωπογενείς, έχουν μικρή επίδραση στα ποσοστά γεννήσεων και θανάτων. Οι επιτελείς του ΟΗΕ αντιμετωπίζουν τον σημερινό συνδυασμό καταστροφών – όπως τον Covid 19 και τον πόλεμο στην Ουκρανία- ως μια «βραχυπρόθεσμη διαταραχή που δεν έχει μακροπρόθεσμες επιπτώσεις» (*The Economist*, 11/7/ 2022).

Η συνεχιζόμενη υψηλή γονιμότητα και η ταχεία αύξηση του πληθυσμού σε πολλές φτωχές χώρες αποτελούν προκλήσεις για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης. Η ανάγκη εκπαίδευσης ολοένα και μεγαλύτερου αριθμού παιδιών και νέων, για παράδειγμα, αφαιρεί πόρους από τις προσπάθειες για τη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης. Για τις χώρες με συνεχιζόμενα υψηλά επίπεδα γονιμότητας, η επίτευξη των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ), ιδίως εκείνων που αφορούν την υγεία, την εκπαίδευση και το φύλο, είναι πιθανό να επιταχύνει τη μετάβαση προς χαμηλότερη γονιμότητα και βραδύτερη αύξηση του πληθυσμού (UN/ "World population prospects", 2022 / UN DESA / POP /2022 /No 3)

Η διεθνής μετανάστευση έχει σημαντικές επιπτώσεις στις πληθυσμιακές τάσεις για ορισμένες χώρες. Σε ορισμένα μέρη του κόσμου, η διεθνής μετανάστευση έχει καταστεί σημαντική συνιστώσα της πληθυσμιακής μεταβολής. Ετσι, χώρες με γηράσκοντα πληθυσμό όπως οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης, χάρη στη μετανάστευση είδαν να αυξάνεται ο πληθυσμός τους παρά το γεγονός ότι οι θάνατοι είναι περισσότεροι από τις γεννήσεις. Τις επόμενες δεκαετίες, η μετανάστευση θα είναι η μόνη κινητήρια δύναμη της αύξησης του πληθυσμού στις χώρες υψηλού εισοδήματος (Koser, 2019).

Πληθυσμιακές μεταβολές στον αναπτυσσόμενο κόσμο

Οι ρυθμοί αύξησης του πληθυσμού διαφέρουν σημαντικά μεταξύ των χωρών και των περιφερειών. Το 2022, οι δύο πολυπληθέστερες περιοχές βρίσκονται στην Ασία: Ανατολική και Νοτιοανατολική Ασία με 2,3 δισεκατομμύρια πληθυσμό, και Κεντρική και Νότια Ασία με 2,1 δισεκατομμύρια. Η Κίνα και η Ινδία, με περισσότερα από 1,4 δισεκατομμύρια η κάθε μία, αντιπροσωπεύουν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού σε αυτές τις δύο περιοχές. Μάλιστα, υπολογίζεται ότι το 2023, η Ινδία θα έχει ξεπεράσει σε πληθυσμό την Κίνα και θα είναι το πολυπληθέστερο κράτος στον κόσμο. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η Κίνα ακολουθούσε μέχρι σχετικά πρόσφατα μια πολιτική «ενός παιδιού».

Περισσότερο από το ήμισυ της προβλεπόμενης αύξησης του παγκόσμιου πληθυσμού έως το 2050 θα συγκεντρωθεί σε οκτώ μόνο χώρες: τη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, την Αίγυπτο, την Αιθιοπία, την Ινδία, τη Νιγηρία, το Πακιστάν, τις Φιλιππίνες και την Ενωμένη Δημοκρατία της Τανζανίας.

Ο πληθυσμός των χωρών της υποσαχαρικής Αφρικής αναμένεται να συνεχίσει να αυξάνεται μέχρι το 2100 και να συνεισφέρει περισσότερο από το ήμισυ της αύξησης του παγκόσμιου πληθυσμού που αναμένεται μέχρι το 2050 (UN/ "World population prospects", 2022 / UN DESA / POP /2022 /No 3).

Οι Ηνωμένες Πολιτείες θα παραμείνουν η τρίτη μεγαλύτερη χώρα στον κόσμο το 2050, με 375 εκατ. κατοίκους, αφού θα έχουν προστεθεί άλλα 40 εκατ. άτομα στον συνολικό της πληθυσμό. Στα τέλη του 21^{ου} αιώνα, ο πληθυσμός της Νιγηρίας θα έχει τετραπλασιαστεί και η χώρα αυτή της Αφρικής θα είναι η τρίτη πολυπληθέστερη χώρα στον κόσμο, ξεπερνώντας τις ΗΠΑ.

Μπορεί να υποστηριχθεί ότι ο μειούμενος πληθυσμός για τις πλούσιες χώρες είναι σοβαρό πρόβλημα, κι ότι είναι σημαντικό μια χώρα να έχει πολλούς ανθρώπους σε παραγωγικές ηλικίες. Αλλά η ταχεία αύξηση του πληθυσμού σε ορισμένες χώρες είναι επικίνδυνη, ιδίως αν οι οικονομίες τους δεν αναπτύσσονται αρκετά γρήγορα ώστε να απασχολούν παραγωγικά τους νέους. Για παράδειγμα, στην Αγκόλα, όπου ο πληθυσμός αυξάνεται κατά 3% ετησίως από τη δεκαετία του 1970, ο αριθμός των ανθρώπων που ζουν με λιγότερα από 1,90 δολάρια την ημέρα υπερδιπλασιάστηκε (*Economist*, 14/7/2022). Η χώρα αντιμετωπίζει εδώ και χρόνια μεγάλα κύματα μετανάστευσης προς την Ευρώπη και ειδικότερα προς την Πορτογαλία, την πρώην Μητρόπολη.

Οι 46 Λιγότερο Ανεπτυγμένες Χώρες (LAX) συγκαταλέγονται μεταξύ των χωρών με τη μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση πληθυσμού στον κόσμο. Πολλές από αυτές αναμένεται να διπλασιάσουν τον πληθυσμό τους μεταξύ 2022 και 2050, ασκώντας πρόσθετη πίεση στους πόρους και θέτοντας προκλήσεις για την επίτευξη των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ). (UN/ "World population prospects", 2022 / UN DESA / POP /2022 /No 3).

Οι χώρες με γηράσκοντα πληθυσμό – όπως εκείνες της Δυτικής Ευρώπης - θα πρέπει να λάβουν μέτρα για την προσαρμογή των δημόσιων προγραμμάτων στο αυξανόμενο ποσοστό των ηλικιωμένων, μεταξύ άλλων με τη βελτίωση της

βιωσιμότητας των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης και συνταξιοδότησης και με τη δημιουργία συστημάτων υγειονομικής περίθαλψης και μακροχρόνιας φροντίδας. Από την άλλη πλευρά, στις φτωχότερες χώρες, η διαρκής μείωση της γονιμότητας οδηγεί σε καλύτερη διαχείριση της συγκέντρωσης του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας, περιορίζοντας την ανεργία, αυξάνοντας τις δυνατότητες για εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού και δημιουργώντας ευκαιρίες για επιτάχυνση της κατά κεφαλήν οικονομικής ανάπτυξης.

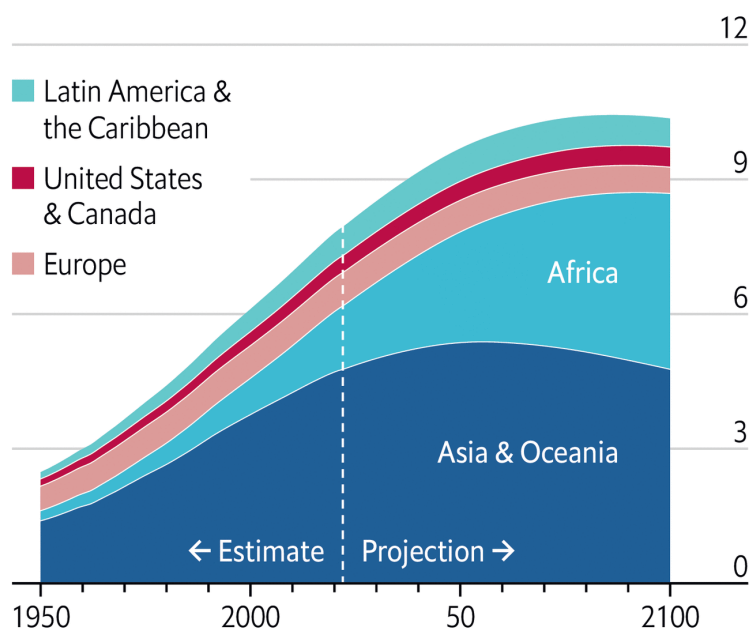
Στις περισσότερες χώρες της υποσαχαρικής Αφρικής, καθώς και σε τμήματα της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής, το μερίδιο του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας (μεταξύ 25 και 64 ετών) αυξάνεται λιγότερο τα τελευταία χρόνια χάρη στη μείωση της γονιμότητας. Αυτή η μετατόπιση στην ηλικιακή κατανομή παρέχει μια χρονικά περιορισμένη ευκαιρία για επιτάχυνση της οικονομικής ανάπτυξης, γνωστή ως "δημογραφικό μέρισμα".

Συμπερασματικά, μέχρι το 2050, το 25% του παγκόσμιου πληθυσμού θα είναι Αφρικανοί. Από το 1950 η Κίνα και η Ινδία δίνουν το 35% της αύξησης του παγκόσμιου πληθυσμού. Αλλά ο πληθυσμός της Κίνας προβλέπεται να αρχίσει να μειώνεται στα επόμενα χρόνια. Αν και η κυβέρνηση της Κίνας επιτρέπει πλέον στις γυναίκες να κάνουν τρία παιδιά η καθεμία, κατά μέσο όρο κάνουν μόνον 1,2. Μέχρι το 2050 η χώρα θα είναι κατά 8% μικρότερη. Εν τω μεταξύ, ο πληθυσμός της Ινδίας θα συνεχίσει να αυξάνεται, αν και με σταδιακά βραδύτερο ρυθμό, και θα κορυφωθεί στα 1,7 δισ. το 2064 και θα είναι σχεδόν 50% μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο της Κίνας. Αυτό θα προσδώσει βαρύτητα στην αξίωσή της να διαδραματίσει πολύ μεγαλύτερο ρόλο στις παγκόσμιες υποθέσεις. Όλες αυτές οι δημογραφικές αλλαγές θα έχουν οπωσδήποτε και γεωπολιτικές συνέπειες: Πολιτική αστάθεια, μεταναστευτικά κύματα, συνοριακές διεκδικήσεις, αστικοποίηση, τάσεις κυριαρχίας στην περιοχή και ευρύτερα κλπ.

Γράφημα 1.2: Παγκόσμιος πληθυσμός ανά περιοχή

The African century

Global population by region, bn

Source: UN World Population Projections 2022

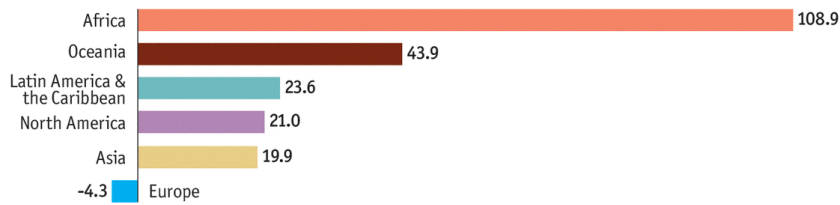
Στο παραπάνω διάγραμμα φαίνεται καθαρά η σημαντική αύξηση του πληθυσμού που αναμένεται να υπάρξει στην Αφρική το 2050 και το 2100, σύμφωνα με τις μετρήσεις και τις προσβλέψεις των ειδικών. Μετά το 2050, ο πληθυσμός της Ασίας σε απόλυτα νούμερα θα αρχίσει να μειώνεται ενώ, αντίθετα της Αφρικής θα συνεχίσει να αυξάνεται. Το 2100, σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΟΗΕ, πάνω από το 1/3 του παγκόσμιου πληθυσμού θα είναι Αφρικανοί – σε σχέση με το 1/6 σήμερα.

Στο επόμενο διάγραμμα φαίνεται επίσης η μεγάλη αύξηση πληθυσμού στην Αφρική, που μέχρι το 2050 θα έχει υπερδιπλάσιο πληθυσμό. Ακόμη φαίνεται ξεκάθαρα η αλλαγή στην πληθυσμιακή ιεραρχία: η Ινδία το 2050 θα ξεπεράσει την Κίνα στον πληθυσμό ενώ η Νιγηρία θα ανέλθει στην τρίτη παγκόσμια θέση, πριν από τις ΗΠΑ και την Ινδονησία. Θα ακολουθούν το Πακιστάν, η Βραζιλία, το Μπαγκλαντές, η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, η Αιθιοπία, το Μεξικό και η Αίγυπτος.

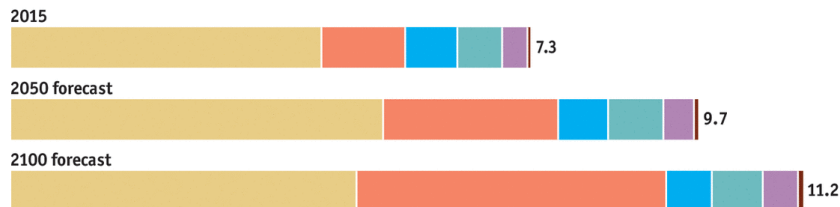
Γράφημα 1.3: Πληθυσμιακές μεταβολές στον κόσμο: προβλέψεις για το μέλλον

The world's population

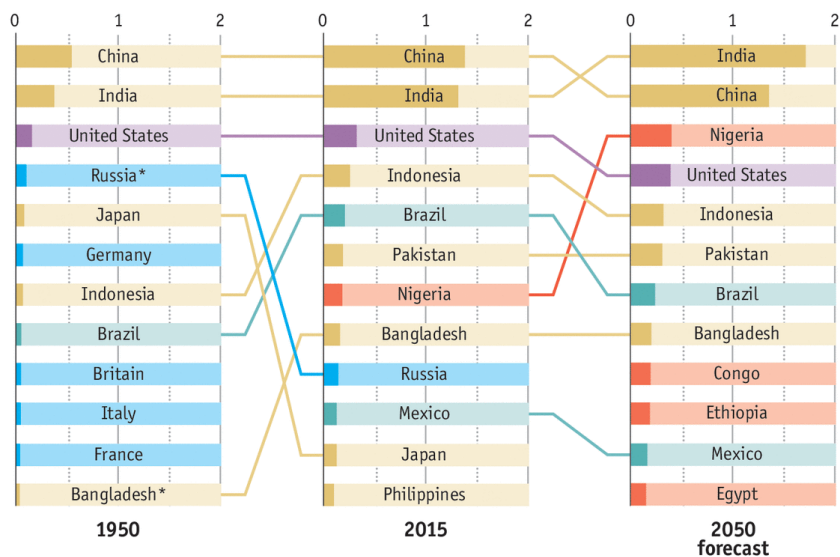
Regional % change, 2015-50 forecast

Total population, bn

Most populous countries, bn

Sources: UN; *The Economist*

* Did not exist as countries in 1950. Historical estimates made using modern borders

Economist.com

Στο επόμενο κεφάλαιο θα μελετήσουμε τη δυναμική της αστικοποίησης, δηλαδή της μετακίνησης του πληθυσμού από την ύπαιθρο στις πόλεις.

Κεφάλαιο 2

Αστικοποίηση: Τρέχουσες τάσεις και εκτιμήσεις για το μέλλον

Σύμφωνα με τον ΟΗΕ, το 2008 είναι μια κρίσιμη χρονιά στην παγκόσμια ιστορία. Τότε, για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας, ο πληθυσμός της γης που κατοικεί στις πόλεις ξεπέρασε τον αντίστοιχο πληθυσμό της υπαίθρου.

Τις τελευταίες δεκαετίες, ο κόσμος αστικοποιείται ραγδαία. Το 1950, μόνο το 30% του παγκόσμιου πληθυσμού ζούσε σε αστικές περιοχές, ποσοστό που αυξήθηκε στο 55% μέχρι το 2018.

Βέβαια, το παγκόσμιο ποσοστό αστικοποίησης κρύβει σημαντικές διαφορές σε επίπεδα αστικοποίησης μεταξύ διαφόρων περιοχών. Η Βόρεια Αμερική είναι η πιο αστικοποιημένη περιοχή, με το 82% των πληθυσμού να κατοικεί σε αστικές περιοχές, ενώ η Ασία είναι περίπου το 50% αστική, και η Αφρική παραμένει ως επί το πλείστον αγροτική με το 43% του πληθυσμού της να ζει σε αστικές περιοχές το 2018 (Ηνωμένα Έθνη, 2018).

Υπάρχει βέβαια ένα σημαντικό ερώτημα: το ποιες περιοχές αστικοποιούνται με ταχύτερους ρυθμούς και ποιες με βραδύτερους. Σύμφωνα με τον ΟΗΕ, η ταχύτητα αστικοποίησης στην υποσαχαρική Αφρική μεταξύ 1950 και 2015 ήταν υψηλότερη από ό,τι για τις πιο ανεπτυγμένες περιοχές μεταξύ 1850 και 1915. Το 1950, το ποσοστό των αστικών κέντρων στην υποσαχαρική Αφρική ήταν περίπου 11%, ίσο με το επίπεδο αστικοποίησης των πιο ανεπτυγμένων περιοχών το 1850. Κατά τη διάρκεια των επόμενων 65 ετών, το ποσοστό αστικού πληθυσμού αυξήθηκε ταχύτερα στην υποσαχαρική Αφρική, φθάνοντας το 39 τοις εκατό το 2015, ενώ οι πιο ανεπτυγμένες περιοχές έφθασαν ένα ποσοστό αστικού πληθυσμού μόλις 34% το 1915. Ο ρυθμός της αστικοποίησης σε άλλες λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές μπορεί να συγκριθεί με αυτόν των πιο ανεπτυγμένων περιφερειών (United Nations 2018: 1).

Συμπερασματικά λοιπόν, η αστικοποίηση ήταν ταχύτερη σε ορισμένες λιγότερο ανεπτυγμένες σε σύγκριση με τις ιστορικές τάσεις στις πιο ανεπτυγμένες περιοχές. Σε σύγκριση με την εμπειρία των πιο ανεπτυγμένων περιφερειών, η ταχύτητα της αστικοποίησης ήταν υψηλότερη σε ορισμένες λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές κυρίως από το 1950 και μετά, με την εξαίρεση της Βόρειας Αφρικής και της Νότιας και Κεντρικής Ασίας. Η αστικοποίηση υπήρξε σχετικά ταχεία στην υποσαχαρική Αφρική, την Ανατολική Ασία, τη Δυτική Ασία και τη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική.

Η Ανατολική Ασία είναι η περιοχή που βίωσε την ταχύτερη αστικοποίηση τα τελευταία 20 χρόνια. Το μερίδιο του αστικού πληθυσμού στην Ανατολική Ασία υπερτριπλασιάστηκε μέσα σε 65 χρόνια, από 18 σε 60% μεταξύ 1950 και 2015. Μια παρόμοια μεταβολή στα πιο αναπτυγμένα κράτη απαιτούσε περίπου 80 χρόνια, μεταξύ 1875 και 1955 (United Nations 2018: 1).

Ωστόσο η ταχύτητα της αστικοποίησης σημειώνει βραχυπρόθεσμα αυξομειώσεις και δεν αποτελεί μια γραμμική τάση. Έτσι, μειώθηκε τις τελευταίες δεκαετίες σε Βόρεια Αφρική, τη Δυτική Ασία και τη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική. Όσον αφορά τη Βόρεια Αφρική, κατά τις δεκαετίες αμέσως μετά το 1950, η τάση της αστικοποίησης ακολούθησε πιστά εκείνη των πιο ανεπτυγμένων χωρών. Ωστόσο οι πρόσφατες τάσεις είναι σαφώς διαφορετικές. Η ταχύτητα αστικοποίησης στη Βόρεια Αφρική έχει μειωθεί σημαντικά στις τελευταίες δεκαετίες. Το ίδιο έχει συμβεί στις τελευταίες δεκαετίες με την αστικοποίηση στη Δυτική Ασία και, σε μικρότερο βαθμό, τη Λατινική Αμερική (United Nations 2018: 2).

Στη Νότια και Κεντρική Ασία, ο ρυθμός αστικοποίησης ήταν σχετικά σταθερός από το 1950 και μετά και η περιοχή δεν γνώρισε τη φάση της επιταχυνόμενης αστικοποίησης που παρατηρήθηκε στις άλλες περιοχές. Παρά τις διακριτές αυτές πορείες, όλες οι περιφέρειες του κόσμου έχουν γίνει συνεχώς πιο αστικές από το 1950 (United Nations 2018: 2).

Η παγκόσμια τάση αστικοποίησης κρύβει λοιπόν μεγάλες διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών – ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την ταχύτητα. Ξεκινώντας από σχεδόν ίδια επίπεδα το 1950, η πορεία της αστικοποίησης ήταν παρόμοια για την Κίνα και την Ινδονησία. Αντίθετα, παρά το γεγονός ότι έχουν συγκρίσιμες αναπτυξιακές πορείες στη δεκαετία του '50, η Βραζιλία και η Αίγυπτος ακολούθησαν πολύ διαφορετικές τροχιές στη συνέχεια, με τη Βραζιλία να βιώνει ραγδαία αστικοποίηση, ενώ η τάση στην Αίγυπτο ήταν σταθερή από τη δεκαετία του 1970 και μετά.

Βέβαια οι ορισμοί των περιοχών ως αστικών ή μη παίζουν σημαντικό ρόλο στις σχετικές στατιστικές και κάνουν τις συγκρίσεις συχνά προβληματικές. Λόγω μιας αργής διαδικασίας επαναταξινόμησης των αγροτικών περιοχών ως αστικών, η αστικοποίηση στην Ινδία προχώρησε πιο αργά σε σχέση με άλλες χώρες με παρόμοια επίπεδα αστικοποίησης.

Αντίθετα, ξεκινώντας από ένα πολύ χαμηλό επίπεδο αστικοποίησης το 1950, η Αιθιοπία έχει υποστεί σχετικά ταχεία αστικοποίηση σε σύγκριση τόσο με την ιστορική εμπειρία των ανεπτυγμένων χωρών όσο και με άλλες αναπτυσσόμενες χώρες σε παρόμοια επίπεδα αστικοποίησης.

Οι μεταβολές στο επίπεδο και το ρυθμό της αστικοποίησης επηρεάζονται από διάφορους παράγοντες, συμπεριλαμβανομένων της εσωτερικής και διεθνούς μετανάστευσης, της επέκτασης των αστικών οικισμών και της επαναταξινόμησης των αγροτικών οικισμών σε πόλεις.

Όπως είναι αναμενόμενο, σε πολύ υψηλά επίπεδα, η αστικοποίηση φτάνει σε κορεσμό και συνήθως επιβραδύνεται. Το επίπεδο και η ταχύτητα της αστικοποίησης, καθώς και οι υποκείμενες δημογραφικές κινητήριες δυνάμεις συνδέονται στενά με τον οικονομικό μετασχηματισμό, καθώς και με το χωροταξικό

σχεδιασμό, συμπεριλαμβανομένης της στέγασης, των υποδομών και της παροχής υπηρεσιών.

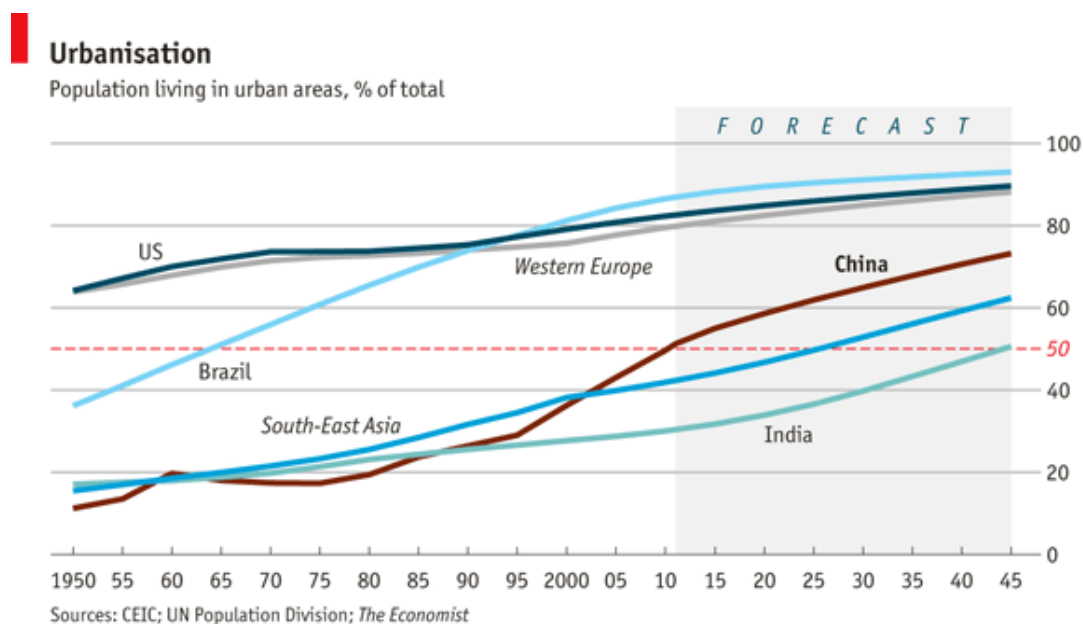
Όπως φαίνεται στον Χάρτη 2.1 η Βόρεια και η Νότια Αμερική είναι η περισσότερο αστικοποιημένη ήπειρος στον κόσμο με το 81-82% του πληθυσμού της να κατοικεί σε πόλεις. Αντίστοιχα υψηλό είναι και το ποσοστό στη Δυτική Ευρώπη (74%). Υψηλά ποσοστά αστικοποίησης παρουσιάζει και η Ωκεανία (68%) ενώ αντίθετα η Ανατολική και Νότια Ασία είναι λιγότερο αστικοποιημένη (50%) ενώ στην Αφρική η πλειοψηφία του πληθυσμού (57%) συνεχίζει να κατοικεί στην ύπαιθρο.

Χάρτης 2.1: Ποσοστά αστικοποίησης στον κόσμο

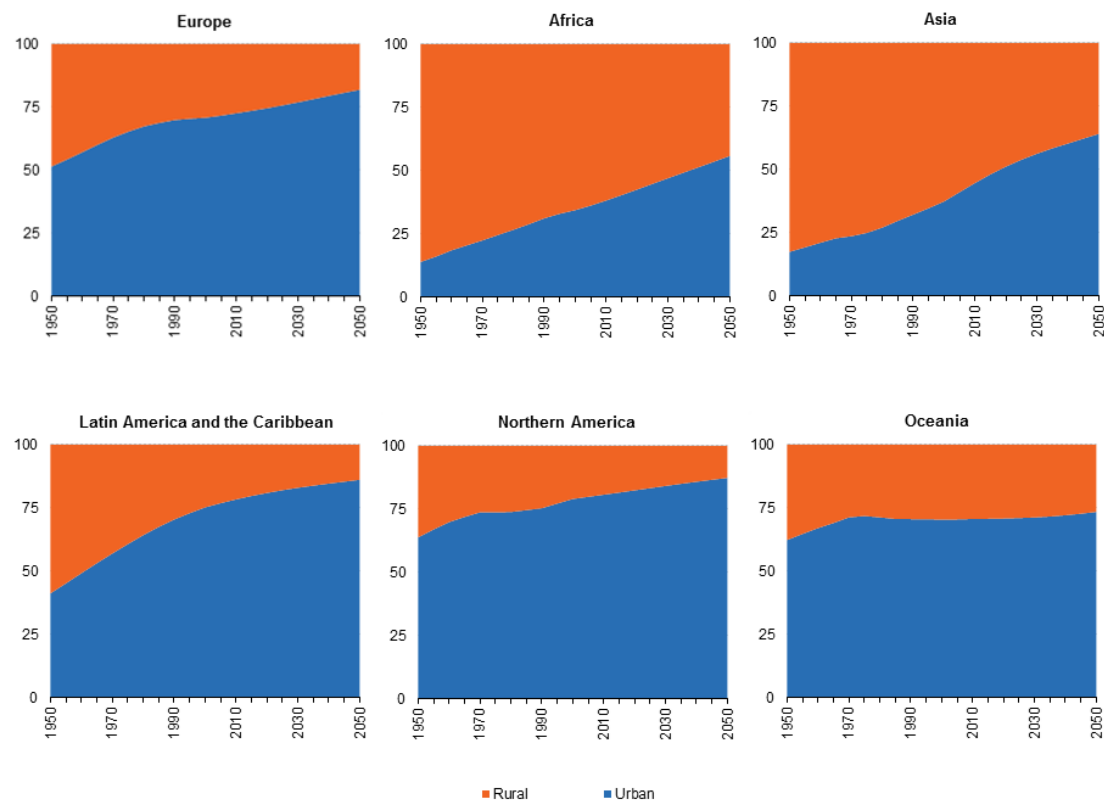

Ωστόσο η τάση της αστικοποίησης είναι παγκόσμιο φαινόμενο. Από την Αφρική έως της Ανατολική Ασία οι άνθρωποι εγκαταλείπουν την ύπαιθρο για να εγκατασταθούν στις πόλεις. Το Γράφημα 2.2. αποτυπώνει ξεκάθαρα αυτήν την τάση: υπολογίζει ότι μέχρι τα μέσα του αιώνα ακόμη και χώρες όπως η Ινδία και η Ινδονησία θα είναι κατά πλειοψηφία αστικοποιημένες. Μάλιστα το Γράφημα 2.3 που συγκρίνει την κατάσταση το 1950 με την εκτιμώμενη το 2050 δείχνει με σαφήνεια τις ισχυρότατες δυνάμεις της αστικοποίησης που σαρώνουν όλον τον πλανήτη.

Γράφημα 2.2: Ποσοστό πληθυσμού που κατοικεί σε αστικά κέντρα

Γράφημα 2.3: Ποσοστό αστικού και αγροτικού πληθυσμού 1950-2050

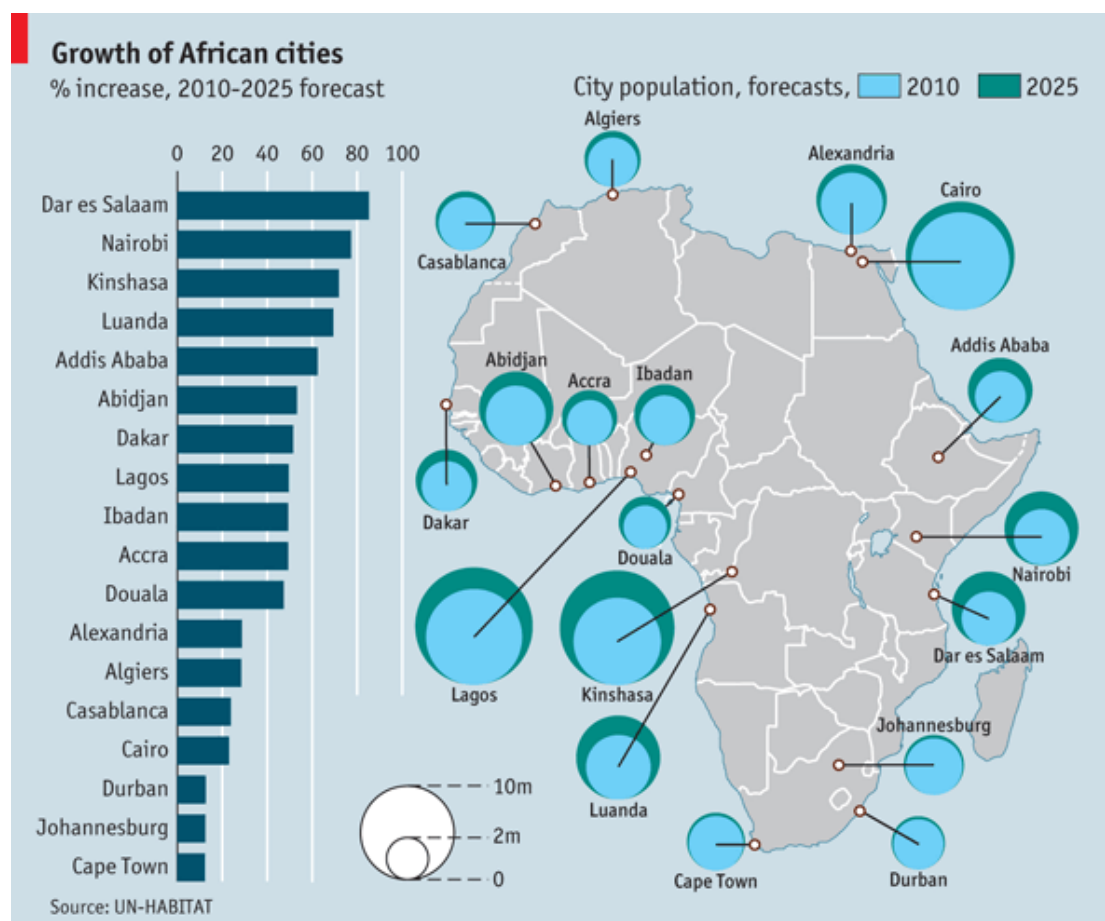

(*) United Nations data are based on national definitions; as such there may be a discrepancy with respect to the Eurostat data used elsewhere in this publication.

Προφανώς η αστικοποίηση δημιουργεί πολύ μεγάλες πόλεις – ακόμη και σε χώρες όπου η πλειοψηφία του πληθυσμού συνεχίζει να κατοικεί στην ύπαιθρο. Το Γράφημα 2.4 παρουσιάζει την κατάσταση και τις εκτιμήσεις για τις πόλεις της Αφρικής. Οι εκτιμήσεις είναι ότι μέχρι το 2025 τουλάχιστον δέκα πόλεις της Αφρικής

θα δουν τον πληθυσμό τους να αυξάνεται κατά 50% σε σχέση με το 2010. Ανάμεσά τους θα βρίσκονται πόλεις με πάνω από 10 εκατομμύρια κατοίκους όπως το Κάιρο, το Λάγκος και η Κινσάσα και πάνω από 5 εκατομμύρια όπως η Λουάντα, το Αμπιτζάν, το Νταρ ες Σαλαάμ, το Ναιρόμπι, η Αλεξάνδρεια, η Αντίς Αμπέμπα και το Αμπιτζάν.

Γράφημα 2.4: Η μεγέθυνση των πόλεων της Αφρικής

Συμπερασματικά, παγκοσμίως, πάνω από το 50% του πληθυσμού της γης ζει σήμερα σε αστικές περιοχές. Το 2045 ο παγκόσμιος αστικός πληθυσμός θα αυξηθεί κατά 1,5 φορά, στα 6 δισεκατομμύρια, με μακράν το μεγαλύτερο ποσοστό να αφορά τις Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες (πάνω από 90% της αύξησης). Οι αρμόδιοι λήψης αποφάσεων πρέπει να κινηθούν γρήγορα, να σχεδιάσουν για την ανάπτυξη και τις βασικές υπηρεσίες, τις υποδομές, την προσιτή στέγαση που χρειάζεται ο αυξανόμενος πληθυσμός.

Σε γενικές γραμμές η αστικοποίηση ιστορικά συνδέεται με την εκβιομηχάνιση. Είναι η τελευταία που οδήγησε σημαντικό αριθμό ανθρώπων να κινηθούν από την ύπαιθρο στις πόλεις. Ωστόσο φαίνεται ότι αυτή η διαδικασία που παρατηρήθηκε ιστορικά στις αναπτυγμένες χώρες δεν «αντιγράφεται» σήμερα σε όλες τις αναπτυσσόμενες χώρες. Το επόμενο κεφάλαιο μελετά δύο διαφορετικές μορφές αστικοποίησης – με και χωρίς εκβιομηχάνιση.

Κεφάλαιο 3

Ο ρόλος της εκβιομηχάνισης στην αστικοποίηση: Αστικοποίηση με εκβιομηχάνιση (Ασία) και αστικοποίηση χωρίς εκβιομηχάνιση (Αφρική)

Πολλές θεωρίες της ανάπτυξης θεωρούν την αστικοποίηση και την εκβιομηχάνιση ταυτόσημες έννοιες. Αυτό έχει μια κάποια βάση, καθώς η διασύνδεση ανάμεσα στις δύο διαδικασίες είναι πολύ ισχυρή: η εκβιομηχάνιση αποτελεί μια αναπτυξιακή διαδικασία που περιλαμβάνει τη μετακίνηση εργατικού δυναμικού από τη γεωργία στη βιομηχανία.

Η Λατινική Αμερική και η Καραϊβική (ΛΑΚ) και η Μέση Ανατολή και η Βόρεια Αφρική (MENA) είναι σχετικά περισσότερο αστικοποιημένες από την Αφρική και την Ασία, με ποσοστά αστικοποίησης περίπου 80% και 60% το 2010 αντίστοιχα.

Η Λατινική Αμερική είναι η περισσότερο αστικοποιημένη περιφέρεια του αναπτυσσόμενου κόσμου. Η αστικοποίηση ήταν μια διαδικασία που ξεκίνησε στις αρχές του αιώνα από την άφιξη μεταναστών από την Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή στο νοτιότερο μέρος της ηπείρου – την Αργεντινή, τη Χιλή και τη νότια Βραζιλία - ακολουθούμενη από τη μετανάστευση από την ύπαιθρο προς τις πόλεις από τη δεκαετία του 1920 στο Μεξικό και τις χώρες των Άνδεων (Almandoz 2014).

Σε αντίθεση με τη Δυτική Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική, όπου η εκβιομηχάνιση προσέλκυσε και απορρόφησε μετανάστες, η εγκατάλειψη υποβαθμισμένων και παραμελημένων αγροτικών τομέων όπου συχνά κυριαρχούσαν ισχυροί γαιοκτήμονες ήταν ο πραγματικός καταλύτης της μετανάστευσης και ο βασικός λόγος της αστικής ανάπτυξης στη Λατινική Αμερική κατά το δεύτερο τρίτο του αιώνα. Η σχέση με το παραγωγικό σύστημα ήταν επομένως προβληματική από την αρχή και ως εκ τούτου σημάδεψε τις διαδοχικές αναπτυξιακές πολιτικές στη Λατινική Αμερική, από το μοντέλο της υποκατάστατης των εισαγωγών -που υιοθετήθηκε στις μεγαλύτερες οικονομίες μεταπολεμικά - μέχρι τις φιλελεύθερες και παγκοσμιοποιητικές μεταρρυθμίσεις που εισήχθησαν στο μεγαλύτερο μέρος της περιοχής μετά τη "χαμένη δεκαετία" του 1980, όταν το μοντέλο που βασιζόταν στην υποκατάσταση και την καθοδηγούμενη από το κράτος ανάπτυξης αποδείχθηκε βαθιά προβληματικό (Almandoz 2014).

Η αδύναμη σχέση της αστικοποίησης με τις παραγωγικές δραστηριότητες έχει κατηγορηθεί για τον αποτυχημένο εκσυγχρονισμό της Λατινικής Αμερικής. Αντ' αυτού, οι παραγκουπόλεις της περιοχής ήταν απόδειξη της *sobreurbanización*, ή αστικού πληθωρισμού, και της *sobreterciarización*, ή υπερβολικής ανάπτυξης του τριτογενούς και του άτυπου τομέα της οικονομίας (Almandoz 2014).

Το ποσοστό αστικοποίησης έφθασε το 75% μέχρι το 2000, και μέσω μιας δημογραφικής μετάβασης που χαρακτηρίζεται από χαμηλότερη γονιμότητα και

θνησιμότητα και μια μετανάστευση από την ύπαιθρο προς τις πόλεις που έδωσε τη θέση της στη διαδημοτική μετανάστευση, οι πόλεις και οι μητροπόλεις της Λατινικής Αμερικής παρουσίασαν λιγότερο αντιθετικές αλλά ακόμη έντονες διαχωριστικές δομές. Εκτός από τις επιτυχείς μεταρρυθμίσεις στα οικονομικά και πολιτικά μοντέλα ορισμένων χωρών από τη δεκαετία του 1990, οι βελτιώσεις οφείλονται σε μια πιο κοινωνικά προσανατολισμένη αντίληψη της ανθρώπινης ανάπτυξης από τις κυβερνήσεις, παράλληλα με τον αναπροσανατολισμό της αστικής ανάπτυξης στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Αυτό δεν σημαίνει, ωστόσο, ότι η φτώχεια, οι ανισότητες και οι ελλείψεις υπηρεσιών έχουν εξαφανιστεί από τις μητροπόλεις και τις πόλεις της Λατινικής Αμερικής- εξακολουθούν να υπάρχουν και πολλές από αυτές εξακολουθούν να υπονομεύονται από τη βία, την εγκληματικότητα, την κοινωνική και πολιτική αναταραχή ενώ σημαντικά ποσοστά του πληθυσμού κατοικούν σε υποβαθμισμένες περιοχές στις πόλεις (π.χ. οι φαβέλες της Βραζιλίας).

Τόσο στην Αφρική όσο και στην Ασία, το ποσοστό αστικοποίησης ήταν μόλις 10-15% το 1950, ποσοστό ανάλογο των προβιομηχανικών κοινωνιών. Σήμερα είναι περίπου 40%, τόσο υψηλό όσο και στις ανεπτυγμένες χώρες μετά την Βιομηχανική Επανάσταση στα τέλη του 18^{ου} αιώνα (Jedwab et al 2013: 5). Η Ασία και η περιοχή της ΛΑΚ αποτελούν παραδείγματα της τυπικής ιστορίας της αστικοποίησης στο πλαίσιο της εκβιομηχάνισης. Οι επιτυχημένες οικονομίες της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής πέρασαν συνήθως τόσο από μια «πράσινη επανάσταση» στη γεωργία (εκμηχανισμός, άρδευση, λιπάσματα, φυτοφάρμακα) και μια βιομηχανική επανάσταση, με την αστικοποίηση να ακολουθεί την οικονομική τους ανάπτυξη που μετατοπίστηκε από τις γεωργικές στις βιομηχανικές δραστηριότητες. Λίγες εξαιρέσεις αποτελούν χώρες όπως η Βενεζουέλα, στις οποίες η ανάπτυξη βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στις εξαγωγές πετρελαίου.

Αντίθετα, στην Αφρική η διαδικασία αστικοποίησης πραγματοποιήθηκε χωρίς εκβιομηχάνιση. Πρώτον, υπάρχουν ελάχιστες ενδείξεις «πράσινης επανάστασης» στην υποσαχαρική Αφρική. Οι αγροτικές της επιδόσεις έχουν παραμένουν χαμηλές. Το 2010, στα δημητριακά οι αποδόσεις ήταν 2,8 φορές χαμηλότερες από ό,τι στην Ασία, ενώ οι αποδόσεις ήταν 2,1 φορές χαμηλότερες για τις αμυλούχες ρίζες (Jedwab et al 2013: 6). Δεύτερον, δεν υπήρξε βιομηχανική επανάσταση στην Αφρική. Οι τομείς της μεταποίησης και των υπηρεσιών της είναι σχετικά μικροί και μη παραγωγικοί. Πιο συγκεκριμένα, το 2010, τα μερίδια απασχόλησης στη βιομηχανία και υπηρεσιών ήταν 5% και 29% για την Αφρική, αλλά 15% και 35% για την Ασία, και η παραγωγικότητα της εργασίας στην Αφρική ήταν 1,9 και 2,3 φορές χαμηλότερη στη βιομηχανία και τις υπηρεσίες, αντίστοιχα (Jedwab et al 2013: 6). Παρά την έλλειψη τυπικής ώθησης από τη γεωργία ή της έλξης από τη βιομηχανία, η Αφρική έχει αστικοποιηθεί σχεδόν με την ίδια ταχύτητα με την Ασία κατά τη διάρκεια του τελευταίου μισού αιώνα. Οι σχετικά πιο αστικοποιημένες χώρες εξαγωγή πετρελαίου (π.χ. η Αγκόλα, η Γκαμπόν και η Νιγηρία), χρυσό ή/και διαμάντια (π.χ. Μποτσουάνα και Νότια Αφρική), χαλκό (π.χ. Ζάμπια) ή κακάο (π.χ. Γκάνα και Ακτή Ελεφαντοστού). Στις χώρες της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής, οι αποδόσεις τροφίμων είναι υψηλότερες αλλά η καλλιεργήσιμη γη είναι πιο σπάνια. Οι περισσότερες από αυτές εξαγωγή πετρελαίο και είναι λιγότερο

βιομηχανοποιημένες από τις αντίστοιχες ασιατικές χώρες για το ίδιο επίπεδο εισοδήματος. Λίγες εξαιρέσεις είναι η Ιορδανία, ο Λίβανος και η Τυνησία, οι οποίες ειδικεύονται στις εμπορεύσιμες υπηρεσίες όπως ο τουρισμός.

Μια πρόσφατη μελέτη έδειξε ότι οι έννοιες της αστικοποίησης και της εκβιομηχάνισης δεν είναι συνώνυμες. Κατέδειξε μάλιστα ότι χώρες που είναι πλούσιες σε φυσικούς πόρους έχουν βιώσει αστικοποίηση χωρίς εκβιομηχάνιση (Jetwab et 2013: 23). Έτσι το πρότυπο της αστικοποίησης όσο και της εκβιομηχάνισης που παρατηρείται σε μεγάλο μέρος της αναπτυσσόμενης Ασίας και της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής (και της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής πριν) διαφέρει ριζικά από την αστικοποίηση χωρίς εκβιομηχάνιση που παρατηρείται στην Αφρική και τη Μέση Ανατολή, σε χώρες δηλαδή όπου η οικονομική δραστηριότητα βασίζεται στην εξαγωγή φυσικών πόρων (πετρελαίου, φυσικού αερίου, μεταλλευμάτων και γεωργικών προϊόντων όπως ο καφές, το κακάο ή το βαμβάκι).

Γενικότερα, τα μοντέλα δομικού μετασχηματισμού, τα οποία περιγράφουν πώς οι οικονομίες μετακινούνται από την αγροτική στη βιομηχανική παραγωγή, εξηγούν την ανάπτυξη των πόλεων ως συνέπεια των παραγόντων ώθησης και έλξης της εργασίας (push and pull factors) (Barofsky et al 2016). Οι παράγοντες ώθησης αναφέρονται στην αυξημένη παραγωγικότητα στον αγροτικό τομέα ή σε φυσικές καταστροφές των καλλιεργειών που δημιουργούν πλεονάζον αγροτικό εργατικό δυναμικό που κατευθύνεται στις πόλεις, ενώ οι παράγοντες έλξης περιλαμβάνουν την αστική βιομηχανική ανάπτυξη που προσελκύει εργάτες γης στις πόλεις όπου μπορούν να πετύχουν υψηλότερους μισθούς.

Ωστόσο, αυτές οι διαδικασίες από μόνες τους δεν μπορούν να εξηγήσουν την ταχεία αστικοποίηση της υποσαχαρικής Αφρικής από το 1960 και μετά. Σε αντίθεση με άλλα μέρη του κόσμου, δεν υπήρξε ουσιαστική βελτίωση της παραγωγικότητας στον αγροτικό τομέα, μια «πράσινη επανάσταση» που είδαν άλλες περιοχές του κόσμου. Ούτε υπήρξε μια σημαντική βιομηχανική επανάσταση που θα μπορούσε να οδηγήσει στην αστικοποίηση. Αντ' αυτού, η Αφρική ξεπερνάει τη βιομηχανική φάση της ανάπτυξης, με τον τομέα των υπηρεσιών να οδηγεί την ανάπτυξη και να αποτελεί σχεδόν το 60% του ΑΕΠ της. Επιπλέον, ο επίσημος τομέας της Αφρικής διαδραματίζει περιορισμένο ρόλο στην απορρόφηση της αστικής εργασίας. Αντιθέτως, το μερίδιο της άτυπης εργασίας (informal labour) στην απασχόληση στα αστικά κέντρα υπερβαίνει το 50% σε πολλές χώρες (Barofsky et al 2016).

Έτσι μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η αστικοποίηση δεν είναι ικανή από μόνη της να οδηγήσει σε μακροχρόνια οικονομική μεγέθυνση και ανάπτυξη. Οι νέες μητροπόλεις του κόσμου βρίσκονται στην υποσαχαρική Αφρική και τη Νότια και τη Νοτιοανατολική Ασία. Ωστόσο, ο μηχανισμός που φαίνεται να έχει οδηγήσει σε αστικοποίηση σε μεγάλο μέρος του υπόλοιπου κόσμου - η μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας της γεωργίας σε σχέση με τη μεταποίηση δεν λειτουργεί πάντα. Σε ορισμένες περιοχές του αναπτυσσόμενου κόσμου, και ιδίως στην υποσαχαρική Αφρική, οι άνθρωποι μετακινούνται στις πόλεις ενώ είναι φτωχότεροι και λιγότερο παραγωγικοί από ό,τι ήταν το δέκατο ένατο και τον

εικοστό αιώνα οι άνθρωποι που εγκαθίστανταν στις πόλεις στις ανεπτυγμένες χώρες. Επιπλέον, οι πληθυσμιακές πυκνότητες σε πολλές αστικές περιοχές της Νότιας και Νοτιοανατολικής Ασίας και της υποσαχαρικής Αφρικής είναι πολύ μεγαλύτερες από αυτές που παρατηρούμε στις αναπτυγμένες χώρες.

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η αυξημένη πυκνότητα του πληθυσμού έχει πολλά και σημαντικά οφέλη: πρόσβαση σε ηλεκτρικό ρεύμα και πόσιμο νερό, σύγχρονες εγκαταστάσεις υγιεινής, σχολική εκπαίδευση και εμβολιασμοί. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι οι πόλεις στις αναπτυσσόμενες χώρες στις οποίες κατοικεί – παραδόξως – ένας μικρός αριθμός βιομηχανικών εργατών κι ένας μεγάλος αριθμός αγροτών είναι πολύ πιο παραγωγικές από τις αντίστοιχες κοινότητες της υπαίθρου. Από την άλλη βέβαια πλευρά, οι πόλεις των Λιγότερο Αναπτυγμένων Χωρών τα καταφέρνουν λιγότερο καλά στην προστασία του πληθυσμού τους από ασθένειες, από το έγκλημα, από τη βία κατά γυναικών (domestic violence) (Henderson & Turner 2020).

Στο επόμενο κεφάλαιο θα μελετήσουμε πιο αναλυτικά τα αίτια της μετανάστευσης από την ύπαιθρο στις πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου.

Κεφάλαιο 4

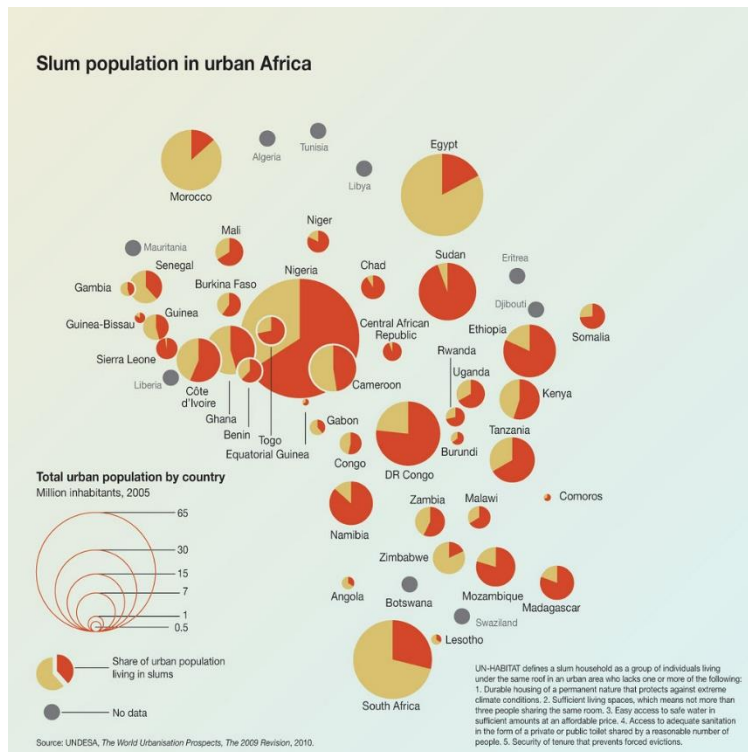
Η προσδοκία της «κοινωνικής ανόδου» και της «καλύτερης ζωής»

Καμία ήπειρος δεν αστικοποιείται ταχύτερα από την Αφρική. Οι λόγοι όμως αυτής της αστικοποίησης είναι σύνθετοι. Μια εξήγηση θα μπορούσε να είναι χρονική: η αστικοποίηση στην Αφρική ξεκίνησε αργότερα από άλλες ηπείρους. Αυτό μας λέει η καθηγήτρια Penine Uwimbabazi από τη Ρουάντα (Συνέντευξη). Μας λέει χαρακτηριστικά: «Ξεκινήσαμε αργότερα, αλλά ακολουθούμε τον ίδιο δρόμο. Όλοι οι άνθρωποι στα χωριά θέλουν τα παιδιά τους να πάνε στις πόλεις. Και όλα τα παιδιά ονειρεύονται μια ζωή στην πόλη. Η πόλη έχει ευκαιρίες, προσφέρει ελευθερία, έχει ωραία κτίρια, δρόμους, λιγότερη λάσπη».

Μια άλλη εξήγηση είναι ότι ορισμένα μέρη της Αφρικής, όπως το Σαχέλ (δηλαδή η γεωγραφική ζώνη νότια της ερήμου Σαχάρας), έχουν πληγεί πρόσφατα από σοβαρές κλιματικές αλλαγές, καθιστώντας ένα μέρος της γης τελείως άγονο. Αυτό επηρέασε τις ζωές εκατομμυρίων ανθρώπων, συνήθως κτηνοτρόφων που έχασαν βοσκοτόπια αλλά και γεωργών των οποίων η γη έγινε μη καλλιεργήσιμη. Ο καθηγητής Moses Onyango από την Κένυα μας λέει (Συνέντευξη) ότι «κάθε χρόνο η περίοδος των βροχών καθυστερεί στην Κένυα κατά μερικές εβδομάδες. Αυτό είναι καταστροφικό για τους αγρότες. Πολλοί δεν έχουν χρήματα – αφού έχουν δανειστεί για να αγοράσουν σπόρους και λίπασμα. Καταλήγουν να χρωστούν σε τοκογλύφους. Φεύγουν στις πόλεις».

Αλλά και άλλοι παράγοντες όπως οι ανθρωπογενείς καταστροφές παίζουν ρόλο. Σε χώρες όπως η Αγκόλα και η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό οι πολυετείς πόλεμοι έχουν οδηγήσει εκατομμύρια ανθρώπους στα αστικά κέντρα όπου υπάρχει μεγαλύτερη ασφάλεια. Στην Ουγκάντα μας λέει η καθηγήτρια Julaina Obika, στη Βόρεια Ουγκάντα της δεκαετίας του '90 «εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι κατέφυγαν στις πόλεις... για να αποφύγουν τη βία των ανταρτών του LRA αλλά και της συχνά 'τυφλής' (blind) βίας των κυβερνητικών στρατευμάτων» (Συνέντευξη). Χρειάζεται όμως μια πληρέστερη ανάλυση των λόγων της αστικοποίησης στην Αφρική.

Χάρτης 4.1: Ποσοστό του αστικού πληθυσμού που ζει σε παραγκουπόλεις στην Αφρική

Μια ματιά στην πρωτεύουσα της Κένυας, του Ναϊρόμπι, δίνει κάποιες απαντήσεις (The Economist 2007). Για πολλά χρόνια, το Ναϊρόμπι, η μεγαλύτερη πόλη της ανατολικής Αφρικής, όπου φαίνεται να πρωτοεμφανίστηκε ο «σύγχρονος άνθρωπος» (homo sapiens), ήταν σε σχετικά καλή κατάσταση. Το Ναϊρόμπι ήταν σημαντικό διοικητικό κέντρο, διέθετε μια κάποια βιομηχανία, ξενοδοχεία για τουρίστες που πήγαιναν ή επέστρεφαν από σαφάρι, πολύ πράσινο, ακόμη και ένα μικρό δάσος. Ο πληθυσμός το 1960 ήταν περίπου 250.000. Σήμερα το δάσος παραμένει, αλλά, με 3 εκατ. κατοίκους, το Ναϊρόμπι έχει χάσει μεγάλο μέρος της γοητείας του. Η κυκλοφορία είναι ανυπόφορη, όπως και η εγκληματικότητα, ενώ περιλαμβάνει και την Kibera, η οποία είναι ανάμεσα στις μεγαλύτερες, πυκνότερες και φτωχότερες παραγκουπόλεις της Αφρικής. «Η ζωή στο Ναϊρόμπι», λέει ο καθηγητής Onyango, «έχει γίνει πολύ δύσκολη. Οι δρόμοι είναι χαοτικοί, γεμάτοι αυτοκίνητα, η φτώχεια έχει επεκταθεί, οι ζητιάνοι έχουν πολλαπλασιαστεί και η βία και το έγκλημα είναι καθημερινά φαινόμενα. Δεν υπάρχει Κενυάτης ή ξένος που να μην έχει πέσει θύμα. Το ψευδώνυμο της πόλης είναι Nairobberry...».

Η Λουάντα στην Αγκόλα, η Κινσάσα στο Κονγκό και το Λάγκος στη Νιγηρία, η ταχύτερα αναπτυσσόμενη μεγαλούπολη του κόσμου, μπορεί να έχουν παραγκουπόλεις που να φτάνουν ή και να ξεπερνούν την Κιμπέρα, της οποίας ο πληθυσμός υπολογίζεται από 600.000 έως 1.2 εκατομμύρια, ανάλογα με διαφορετικές πηγές και ανάλογα με την εποχή του χρόνου, καθώς πολλοί από τους κατοίκους της είναι εποχικοί μετανάστες. Αυτό που κάνει την Kibera ασυνήθιστη και ξεχωριστή είναι, πρώτον, ότι τα 2.560 στρέμματα βρίσκονται ακριβώς στο κέντρο του Ναϊρόμπι και, δεύτερον, ότι βρίσκεται δίπλα στο Habitat, τον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών για τις πόλεις, ο οποίος εδρεύει κοντά στο campus μιας ήρεμης πανεπιστημίουπολης. Έτσι, η Kibera έχει γίνει το επίκεντρο της προσοχής από κυβερνήσεις, διεθνείς οργανισμούς και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις που

ασχολούνται με τη χαρτογράφηση και τη μελέτη της, ή με αστέρες του κινηματογράφου που γυρίζουν ταινίες όπως τον «Επίμονο Κηπουρό» - έργο που βασίζεται σε μυθιστόρημα του John Le Carre (The Economist 2005). Είναι ενδεικτικό της διεθνούς προσοχής ότι ο πρώην Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ Μπαν Κι Μουν επισκέφθηκε την Kibera μέσα σε ένα μήνα αφότου ανέλαβε τη θέση του.

Ναϊρόμπι, Κένυα, Kibera

Το μεγαλύτερο μέρος αυτού που κάνει την Kibera ενδιαφέρουσα, όμως, είναι αυτό που μοιράζεται με άλλες αφρικανικές παραγκουπόλεις. Η πυκνότητα (παράγκες στοιβαγμένες τόσο κοντά η μια με την άλλη που πολλές από αυτές είναι προσβάσιμες μόνο με τα πόδια)- η σκόνη (κατά τις ξηρές εποχές)- η λάσπη (όταν βρέχει)- η αθλιότητα (συχνά πρέπει να διαλέξεις το δρόμο σου μέσα από ρυάκια μαύρης λάσπης)- οι κίνδυνοι (χαμηλά κατώφλια από ελενίτ), και τα σκουπίδια, ιδίως τα πλαστικά (οι γυναίκες της Kibera, που στερούνται υγιεινής και φοβούνται τους κλέφτες ή το βιασμό για να μην διακινδυνεύσουν τα μη φωτισμένα μονοπάτια προς τα αποχωρητήρια, καταφεύγουν τη νύχτα στην «flying toilet», μια σακούλα από πλαστικό που ρίχνουν από την πόρτα του σπιτιού τους στο δρόμο). Το πιο εντυπωσιακό από όλα, για όσους έχουν βρεθεί σε τέτοιες παραγκουπόλεις, είναι η απαίσια μυρωδιά από τα περιττώματα καθώς δεν υπάρχει αποχετευτικό δίκτυο.

Αυτό όμως που κάνει περισσότερη εντύπωση είναι ότι οι ίδιοι οι κάτοικοι είναι ικανοποιημένοι με την κατάστασή τους. Βέβαια υπάρχουν εντάσεις και διαφωνίες που συχνά παίρνουν δυσάρεστη τροπή – η βία δεν λείπει. Όμως οι περισσότεροι άνθρωποι δείχνουν να τα φέρνουν βόλτα. Οι εκκλησίες είναι αρκετές, όπως και τα σχολεία. Τα παιδιά παίζουν στο χώμα ή στις σιδηροδρομικές γραμμές που διχοτομούν τη φτωχογειτονιά. Οι μικροπωλητές πωλούν τα προϊόντα τους. Άνδρες, ρακένδυτοι ή κομφά ντυμένοι με σκούρα κοστούμια, καθαρίζουν τα δόντια τους έξω από τις παράγκες.

Στους εσωτερικούς χώρους, τα πράγματα μπορεί να είναι άσχημα. Στη βόρεια πλαγιά της περιοχής που είναι γνωστή ως Soweto East, η Josephine Kadenyi ζει σε μια παράγκα τριών τετραγωνικών μέτρων (τρία μέτρα επί τρία) (The Economist 2007). Αποτελείται από ένα δωμάτιο, το οποίο χωρίζεται από μια κουρτίνα. Δεν έχει ηλεκτρικό ρεύμα και αποχέτευση. Έξω υπάρχει ένας τεράστιος σωρός από σκουπίδια και πλαστικές σακούλες που χρησιμοποιούνται από τα παιδιά ως αποχωρητήριο. Ακριβώς από κάτω βγαίνουν από το έδαφος λεπτοί σωλήνες νερού, δεμένοι με κολλητική ταινία σε μια μισο-επιτυχημένη προσπάθεια να σταματήσουν

οι διαρροές. Τα λύματα τρέχουν παράλληλα. Η κυρία Kadenyi βγάζει τα προς το ζην πουλώντας μη μολυσμένο νερό και φροντίζοντας το ανάπηρο παιδί ενός γείτονα.

Η Kibera είναι ένας «άτυπος» οικισμός. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει επίσημα. Η κυβέρνηση δεν παρέχει καμιά υπηρεσία. Αν υπάρχουν σχολεία ή αποχωρητήρια, αυτά είναι ιδιωτικά (η χρήση του αποχωρητηρίου κοστίζει τρία σελίνια, περίπου τέσσερα σεντς του ευρώ). Η κυβέρνηση δεν παρέχει καμιά βασική υπηρεσία, ούτε σχολεία, ούτε νοσοκομείο, ούτε κλινικές, ούτε τρεχούμενο νερό, ούτε τουαλέτες. Ωστόσο, της ανήκει σχεδόν το σύνολο της γης, οπότε αν θέλει κανείς να κτίσει μια καλύβα, πρέπει να πάει στον δημόσιο υπάλληλο της επαρχιακής κυβέρνησης, και να πάρει την άδειά του. Με ένα αντίτιμο, ίσως 5.000 σελίνια (περίπου 70 ευρώ), μπορεί να ληφθεί αυτή η άδεια, αλλά δεν παίρνει κανένα χαρτί, παρά μόνο μια προφορική συγκατάθεση (The Economist 2007).

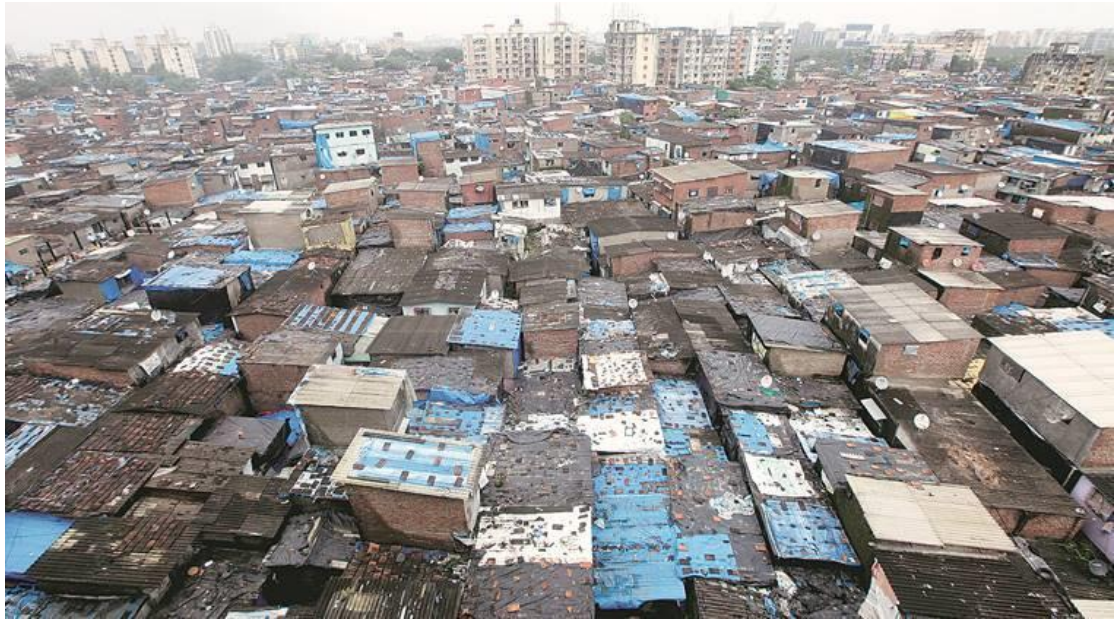
Οι άνθρωποι που κατοικούν στη Kibera έχουν έλθει από την ύπαιθρο και δεν θέλουν να επιστρέψουν πίσω στα χωριά τους. Όπως μας λέει ο καθηγητής Moses Onyango (Συνέντευξη) η ζωή στο χωριό είναι πολύ χειρότερη. Οι συνθήκες εκεί είναι πολύ άσχημες. Καθώς ο πληθυσμός της Κένυας διπλασιάζεται κάθε τριάντα χρόνια, ασκείται τεράστια πίεση στην καλλιεργήσιμη γη. Τα κτήματα γίνονται ολοένα και μικρότερα και η παραγωγή δεν αρκεί για να θρέψει την οικογένεια. Εναλλακτικές δυνατότητες εργασίας δεν υπάρχουν πέρα από το εμπόριο στις τοπικές αγορές.

Αντίθετα στην Kibera οι μετανάστες αγρότες έχουν τουλάχιστον κάποια ελπίδα για απασχόληση. Μπορούν να δουλέψουν ως μεταφορείς, ως καθαριστές, ως υπηρετικό προσωπικό σε πλούσια σπίτια, ως μικροέμποροι στις αγορές κλπ.

Επίσης η Kibera είναι κοντά στις βιοτεχνίες και της βιομηχανίες του Ναϊρόμπι, η θέση της δηλαδή είναι κεντρική. Αυτό σημαίνει ότι όποιος έχει την τύχη να έχει μια δουλειά, μπορεί να πάει στη δουλειά του με τα πόδια. Εκείνοι που πρέπει να πουλήσουν εμπορεύματα ή να αναζητήσουν περιστασιακή εργασία είναι εξίσου καλά τοποθετημένοι. Η αποφυγή μιας χρονοβόρας και δαπανηρής μετακίνησης αποτελεί μεγάλο πλεονέκτημα (The Economist 2007).

Έτσι, η Kibera, η παραγκούπολη του Ναϊρόμπι, σε αντίθεση με το αφρικανικό χωριό προσφέρει την ελπίδα της κοινωνικής ανόδου. Αν όχι για τους μετανάστες αγρότες, τουλάχιστον για τα παιδιά τους και τα παιδιά των παιδιών τους.

Αντίστοιχες καταστάσεις μπορεί κανείς να δει και σε άλλες πόλεις του Λιγότερου Αναπτυγμένου Κόσμου πέρα από την Αφρική. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Βομβάη, μια από τις μεγαλύτερες πόλεις της Ινδίας. Στη Βομβάη κατοικούν 14 με 18 εκατομμύρια άνθρωποι. Από αυτούς οι μισοί τουλάχιστον μένουν σε παραγκουπόλεις.

Βομβάη, Παραγκούπολη

Οι συνθήκες εδώ είναι παρόμοιες με αυτές της Kibera: άθλιες παράνομες παράγκες, μολυσμένο νερό για το 40% των κατοίκων που είναι αρκετά τυχερό να το έχει συνδέσει με αγωγό, λάσπη για τέσσερις μήνες το χρόνο, δωροδοκίες σε τοπικούς αξιωματούχους που απαιτούνται για να κάνουν τα στραβά μάτια σε μια παράνομη σύνδεση με το ηλεκτρικό ρεύμα, μία τουαλέτα για 800 άτομα, η δυσοσμία των λυμάτων κλπ.

Σε ορισμένες περιοχές της Βομβάης χιλιάδες τόνοι δημόσιων περιττωμάτων την ημέρα καταλήγουν στους δρόμους. Συχνά τα κορίτσια δεν μπορούν να παρακολουθήσουν το σχολείο λόγω της έλλειψης τουαλέτας, ιδίως καθώς μεγαλώνουν και έχουν περίοδο. Κορίτσια και οι γυναίκες υποφέρουν από σχετικές ασθένειες όπως οι λοιμώξεις του ουροποιητικού συστήματος.

Οι άνθρωποι έρχονται και στις παραγκουπόλεις της Βομβάης για τους γνωστούς λόγους. Η ζωή είναι πολύ δύσκολη – όπως και για τους Αφρικανούς - για πολλούς Ινδούς της υπαίθρου. Οι καλλιέργειες αποτυγχάνουν, και πολλοί αγρότες είναι τόσο βαθιά χρεωμένοι που δεν είναι παρά δουλοπάροικοι. Ειδικότερα, πολλοί Νταλίτ (Ανέγγιχτοι), μέλη της κατώτερης ινδουιστικής κάστας, δεν βλέπουν καμία ελπίδα βελτίωσης μέσα στον σκληρό συντηρητισμό της αγροτικής Ινδίας.

Το επόμενο κεφάλαιο αναλύει τη βιωσιμότητα των πόλεων στις Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες.

Κεφάλαιο 5

Η βιωσιμότητα των πόλεων στον αναπτυσσόμενο κόσμο: Μεγα-πόλεις και παραγκουπόλεις

Σήμερα, περίπου το 56% του παγκόσμιου πληθυσμού - 4,4 δισεκατομμύρια άνθρωποι - ζουν σε πόλεις. Η τάση αυτή αναμένεται να συνεχιστεί. Μέχρι το 2050, με τον αστικό πληθυσμό του πλανήτη να έχει υπερδιπλασιαστεί, σχεδόν 7 στους 10 κάτοικοι του πλανήτη θα ζουν σε πόλεις (World Bank n.d.).

Με περισσότερο από το 80% του παγκόσμιου ΑΕΠ να παράγεται στις πόλεις, η αστικοποίηση μπορεί να συμβάλει στη βιώσιμη ανάπτυξη, αυξάνοντας την παραγωγικότητα, επιτρέποντας την εμφάνιση καινοτομίας και νέων ιδεών.

Ωστόσο, η ταχύτητα και η κλίμακα της αστικοποίησης επιφέρουν προκλήσεις, συμπεριλαμβανομένης της ικανοποίησης της αυξανόμενης ζήτησης για οικονομικά προσιτή στέγαση, καλά συστήματα μεταφορών και άλλες υποδομές, βασικές υπηρεσίες εκπαίδευσης και υγείας, καθώς και θέσεις εργασίας. Αυτές οι προκλήσεις αφορούν κυρίως το πάνω από 1 δισεκατομμύριο φτωχούς ανθρώπους που κατοικούν στις ραγδαία αναπτυσσόμενες πόλεις των αναπτυσσόμενων χωρών. Άλλωστε, όπως παρατηρεί η Παγκόσμια Τράπεζα, περίπου το 60% των εσωτερικών προσφύγων (βίαια εκτοπισμένοι) ζουν σε αστικές περιοχές (World Bank n.d.).

Είναι ενδεικτικά της ποιότητας ζωής στις πόλεις του Λιγότερου Αναπτυγμένου Κόσμου, τα στοιχεία που δίνει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (World Health Organization)

(http://www.who.int/social_determinants/publications/urbanization/factfile/en/index.html):

- Από τα τρία δισεκατομμύρια ανθρώπους που ζουν σε αστικό περιβάλλον, εκτιμάται ότι ένα δισεκατομμύριο ζουν σε παραγκουπόλεις.
- Εκτιμάται ότι 130 000 πρόωροι θάνατοι και 50-70 εκατομμύρια περιστατικά αναπνευστικών ασθενειών συμβαίνουν κάθε χρόνο λόγω επεισοδίων αστικής ατμοσφαιρικής ρύπανσης στις αναπτυσσόμενες χώρες, τα μισά από αυτά στην Ανατολική Ασία.
- Παρά την εφιαλτική κυκλοφοριακή συμφόρηση, η χρήση μηχανοκίνητων οχημάτων στις αναπτυσσόμενες πόλεις αυξάνεται κατακόρυφα. Το 1980, ο Τρίτος Κόσμος αντιπροσώπευε μόνο το 18% της παγκόσμιας ιδιοκτησίας οχημάτων. Μέχρι το 2020 περίπου τα μισά από τα προβλεπόμενα 1,3 δισεκατομμύρια αυτοκίνητα, φορτηγά και λεωφορεία στον κόσμο θα βρίσκονται στους δρόμους και τα σοκάκια των φτωχότερων χωρών.
- Η κυκλοφορία των οχημάτων είναι ένας από τους χειρότερους κινδύνους για την υγεία που αντιμετωπίζουν οι φτωχοί των πόλεων και προβλέπεται ότι τα τροχαία ατυχήματα μέχρι το 2020 θα είναι η τρίτη σημαντικότερη αιτία θανάτου.
- Το να αναπνέεις τον αέρα της Βομβάης ισοδυναμεί με το κάπνισμα δύομισι πακέτων τσιγάρων την ημέρα.

- Στο Κίτο του Εκουαδόρ, η παιδική θνησιμότητα είναι 30 φορές υψηλότερη στις παραγκουπόλεις από ό,τι στις πλουσιότερες γειτονιές.

Αυτά τα απογοητευτικά στοιχεία επιδεινώνονται με την αστικοποίηση. Μόλις χτιστεί μια πόλη, η φυσική της μορφή και τα πρότυπα χρήσης γης μπορούν να παραμείνουν στάσιμα για γενιές, οδηγώντας σε μη βιώσιμη εξάπλωση.

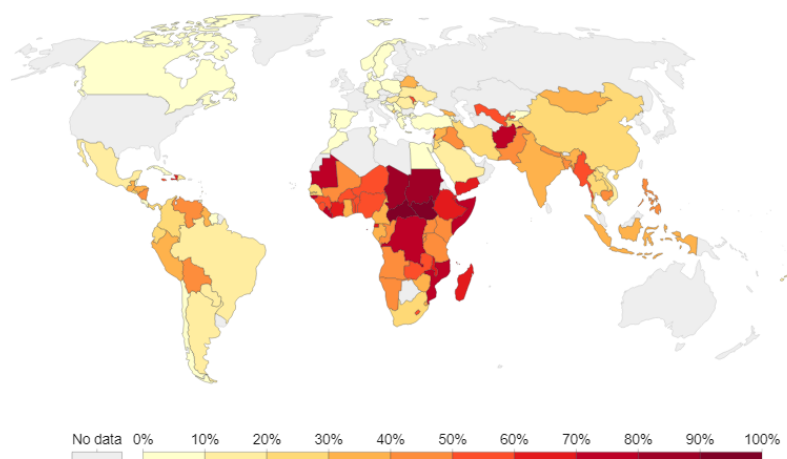
Η επέκταση της αστικής γης ξεπερνά την αύξηση του πληθυσμού κατά 50%, γεγονός που αναμένεται να προσθέσει 1,2 εκατομμύρια τετραγωνικά χιλιόμετρα νέας αστικής δομημένης έκτασης στον κόσμο μέσα σε τρεις δεκαετίες. Η εξάπλωση αυτή ασκεί πίεση στη γη και τους φυσικούς πόρους, με αποτέλεσμα ανεπιθύμητα αποτελέσματα- οι πόλεις καταναλώνουν τα δύο τρίτα της παγκόσμιας κατανάλωσης ενέργειας και ευθύνονται για περισσότερο από το 70% των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου (World Bank n.d.).

Χάρτης 5.1: Ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού που κατοικούν σε παραγκουπόλεις (2018)

Share of urban population living in slums, 2018

A slum household is defined as a group of individuals living under the same roof lacking one or more of the following conditions: access to improved water, access to improved sanitation, sufficient living area, and durability of housing.

Our World
in Data

Source: UN-HABITAT (via World Bank)

OurWorldInData.org/urbanization • CC BY

Οι πόλεις διαδραματίζουν ολοένα και πιο σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, επειδή η έκθεσή τους στον κλιματικό κίνδυνο και τον κίνδυνο καταστροφών αυξάνεται καθώς αναπτύσσονται. Σχεδόν μισό δισεκατομμύριο αστικοί κάτοικοι ζουν σε παράκτιες περιοχές, αυξάνοντας την ευπάθειά τους σε καταιγίδες και την άνοδο της στάθμης της θάλασσας. Στις 136 μεγαλύτερες παράκτιες πόλεις, υπάρχουν 100 εκατομμύρια άνθρωποι - ή το 20% του πληθυσμού τους - και περιουσιακά στοιχεία αξίας 4,7 τρισεκατομμυρίων δολαρίων εκτεθειμένα σε παράκτιες πλημμύρες. Περίπου το 90% της αστικής επέκτασης στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι κοντά σε επικίνδυνες περιοχές και χτίζεται μέσω άτυπων και μη προγραμματισμένων οικισμών.

Οι πόλεις βρίσκονται επίσης στην πρώτη γραμμή της καταπολέμησης των επιδημιών. Οι πόλεις σε όλο τον κόσμο δοκιμάζονται με την πανδημία COVID-19. Η πανδημία δεν επηρεάζει μόνο τη δημόσια υγεία αλλά και την οικονομία και τον κοινωνικό ιστό. Η πανδημία του COVID-19 αποτελεί ταυτόχρονα κρίση υγείας, κοινωνική κρίση και οικονομική κρίση.

Το COVID-19 αποτελεί μια τεράστια πρόκληση για τις πόλεις που βρίσκονται στην πρώτη γραμμή, τόσο τις πλούσιες όσο και τις φτωχές. Τα μέτρα που λαμβάνονται για τον έλεγχο της εξάπλωσης του ιού έχουν τεράστιες επιπτώσεις στις πόλεις λόγω της οικονομικής τους δομής, της ετοιμότητάς τους για μια τέτοια κρίση -ιδιαίτερα σε σχέση με τα συστήματα δημόσιας υγείας και παροχής υπηρεσιών- και του βαθμού στον οποίο η υγεία και τα μέσα διαβίωσης του πληθυσμού τους είναι ευάλωτα, τα οποία είναι συνάρτηση της αποτελεσματικότητας των συστημάτων αστικής διακυβέρνησης.

Σε κανονικούς καιρούς, μπορεί να υπάρχουν πολλά χαρακτηριστικά στα οποία οι πόλεις προσπαθούν να ανταγωνίζονται και να υπερέχουν σε παγκόσμιο επίπεδο, όπως η βιωσιμότητα και η ανταγωνιστικότητα, αλλά σε κάθε δεδομένη ημέρα και ιδιαίτερα σε περίοδο κρίσης, μια πόλη πρέπει να λειτουργεί καλά για τους πολίτες της.

Η οικοδόμηση πόλεων που «λειτουργούν» - χωρίς αποκλεισμούς, υγιείς, ανθεκτικές και βιώσιμες - απαιτεί εντατικό συντονισμό δημόσιων και ιδιωτικών επιλογών. Οι εθνικές και τοπικές κυβερνήσεις έχουν σημαντικό ρόλο να διαδραματίσουν, ώστε να αναλάβουν δράση τώρα, να διαμορφώσουν το μέλλον της ανάπτυξης των πόλεων και να δημιουργήσουν ευκαιρίες για όλους.

Η πρόκληση για βιώσιμες πόλεις δεν είναι πουθενά μεγαλύτερη από τις πόλεις του Λιγότερο Αναπτυγμένου Κόσμου. Ο Στόχος 11 των Στόχων της Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ (με ορίζοντα το 2030) τιτλοφορείται «Βιώσιμες Πόλεις και Κοινότητες». Ωστόσο, περίπου τα δύο τρίτα των στόχων και των δεικτών των Στόχων της Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ) του ΟΗΕ έχουν αστική διάσταση (<https://www.sdg-cities.org/about-us>).

Επομένως, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι "η μάχη για τη βιώσιμη ανάπτυξη θα κερδηθεί ή θα χαθεί στις πόλεις". Η «Νέα Αστική Ατζέντα» (SDG Cities) του ΟΗΕ περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο οι πόλεις μπορούν να προωθήσουν την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης και υπογραμμίζει τη σημασία της αστικής πολιτικής, της χωρίς αποκλεισμούς, υπεύθυνης τοπικής διακυβέρνησης, του αποτελεσματικού αστικού σχεδιασμού, των αποδοτικών τοπικών συστημάτων εσόδων και της αποτελεσματικής και δίκαιης παροχής υπηρεσιών.

Το SDG Cities επιδιώκει να διευκολύνει την παγκόσμια συνεργασία ώστε να μπορέσουν οι πόλεις να επιταχύνουν την επίτευξη των ΣΒΑ και να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής. Προσφέρει έναν συστηματικό τρόπο για να υποστηριχθούν οι πόλεις να γίνουν βιώσιμες και ανθεκτικές, συνδέοντας μια σειρά δεδομένων για τον χωρίς αποκλεισμούς, τεκμηριωμένο, στρατηγικό σχεδιασμό, την ενισχυμένη

ικανότητα των τοπικών θεσμών και την ανάπτυξη και χρηματοδότηση έργων υψηλού αντίκτυπου.

Ο φιλόδοξος στόχος του SDG Cities είναι να φθάσει σε 1.000 πόλεις και να επηρεάσει 1 δισεκατομμύριο ζωές έως το 2030, παρέχοντας στις πόλεις

- 1) μια διαδικτυακή τράπεζα εργαλείων για τη συλλογή και ανάλυση δεδομένων, την ανάπτυξη θεσμικών ικανοτήτων και την προετοιμασία έργων και τη χρηματοοικονομική αντιστοίχιση
- 2) κόμβους υποστήριξης που παρέχουν τεχνική υποστήριξη υποστήριξη υποστήριξη υποστήριξη στις συμμετέχουσες πόλεις σε κάθε στάδιο του κύκλου της πόλης SDG
- 3) στρατηγικές εταιρικές σχέσεις με πόλεις και επενδυτές, και
- 4) αναγνώριση των επιτευγμάτων των πόλεων μέσω της πιστοποίησης των πόλεων SDG.

Το επόμενο κεφάλαιο είναι η μελέτη περίπτωσης της πτυχιακής εργασίας και αφορά στις πόλεις της Αφρικής, εκεί δηλαδή που υπάρχουν οι σημαντικότερες προκλήσεις.

Κεφάλαιο 6

Αναζητώντας πολιτικές διαχείρισης των πόλεων στον αναπτυσσόμενο κόσμο: Η περίπτωση της Αφρικής

Η αστικοποίηση αυξάνεται τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες. Όπως είδαμε, το ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού που κατοικεί σε πόλεις αναμένεται να αυξηθεί σε περίπου 57% έως το 2050 από 47% το 2000. Ωστόσο, το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό της μελλοντικής αύξησης του αστικού πληθυσμού θα οφείλεται στις μεγάλες πόλεις των αναπτυσσόμενων χωρών. Υπολογίζεται ότι μπορεί να αποτελέσει και το 90% του συνόλου.

Στον αναπτυσσόμενο κόσμο, η Αφρική γνώρισε την υψηλότερη αστική ανάπτυξη κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες με 3,5% ετησίως και αυτός ο ρυθμός ανάπτυξης αναμένεται από διεθνείς οργανισμούς όπως η Αφρικανική Αναπτυξιακή Τράπεζα να διατηρηθεί τουλάχιστον μέχρι το 2050. Οι προβλέψεις δείχνουν επίσης ότι μεταξύ του 2010 και του 2025, ορισμένες αφρικανικές πόλεις θα αντιπροσωπεύουν έως και το 85% του πληθυσμού των χωρών τους.

Το 2010, το ποσοστό του αστικού πληθυσμού της Αφρικής ήταν περίπου 36% του συνόλου και προβλέπεται να αυξηθεί σε 50% και 60% μέχρι το 2030 και το 2050 αντίστοιχα. Αυτή η ταχεία επέκταση έχει αλλάξει το δημογραφικό προφίλ της ηπείρου. Ωστόσο, η αστικοποίηση στην Αφρική απέτυχε να επιφέρει ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς, η οποία, με τη σειρά της, οδήγησε στον πολλαπλασιασμό των παραγκουπόλεων, την αστική φτώχεια και την αύξηση μάλλον παρά τη μείωση της ανισότητας.

Η ανισότητα στις αφρικανικές πόλεις παραμένει η δεύτερη υψηλότερη στον κόσμο με μέσο συντελεστή Gini (το δείκτη που μετράει την ανισότητα) περίπου 0,58, πολύ πάνω από τον μέσο όρο του 0,4 (Παγκόσμια Τράπεζα). Η μετανάστευση από την ύπαιθρο προς τις πόλεις και ο φυσικός ρυθμός αύξησης του πληθυσμού στις πόλεις είναι οι κύριες αιτίες του αυξανόμενου ρυθμού ανάπτυξης των πόλεων και του πολλαπλασιασμού των παραγκουπόλεων στην Αφρική.

Η αστικοποίηση στην Αφρική έχει οδηγήσει λοιπόν σε μεγάλο βαθμό σε αύξηση των παραγκουπόλεων, στην αύξηση της φτώχειας και τη διεύρυνση των ανισοτήτων. Ωστόσο, υπάρχουν μεγάλες διαφοροποιήσεις στα πρότυπα αστικοποίησης μεταξύ των αφρικανικών περιφερειών και των αφρικανικών χωρών. Όπως είδαμε, η Βόρεια Αφρική έχει υψηλότερο ποσοστό αστικού πληθυσμού (47,8%) σε σχέση με την Υποσαχαρική Αφρική (32,8%) (African Development Bank 2012). Οι σχετικά λιγότερες παραγκουπόλεις στις χώρες της Βόρειας Αφρικής αποδίδονται από μελέτες σε καλύτερες στρατηγικές αστικής ανάπτυξης, συμπεριλαμβανομένων των επενδύσεων σε υποδομές και στην αναβάθμιση των αστικών οικισμών. Αντίθετα, η Υποσαχαρική Αφρική έχει μεν το χαμηλότερο

ποσοστό αστικού πληθυσμού αλλά ταυτόχρονα το υψηλότερο ποσοστό κατοίκων που ζουν σε παραγκουπόλεις (65%). Οι περισσότερες πόλεις της Υποσαχαρικής Αφρικής χαρακτηρίζονται από ανεπαρκείς βασικές υποδομές, ιδίως στις περιοχές με χαμηλό εισόδημα. Μόνο το 20% του πληθυσμού των 48 χωρών της περιοχής έχει πρόσβαση σε ηλεκτρικό ρεύμα, ενώ το 2010, το 3% και το 53% των Αφρικανών είχαν πρόσβαση σε σταθερά ή κινητά τηλέφωνα, αντίστοιχα. 84% των κατοίκων των πόλεων της Αφρικής έχουν πρόσβαση σε πόσιμο νερό και 54% σε αποχέτευση (African Development Bank 2012). Γενικότερα, το 60% των αφρικανών πολιτών ζει σε μέρη όπου η παροχή νερού και η αποχέτευση είναι ανεπαρκείς.

Καθώς οι περισσότεροι κάτοικοι των αγροτικών περιοχών είναι ανειδίκευτοι, όταν μεταναστεύουν στις πόλεις καταλήγουν στον λεγόμενο «άτυπο τομέα» της οικονομίας, ο οποίος αντιπροσωπεύει το 93% όλων των νέων θέσεων εργασίας και το 61% της αστικής απασχόλησης στην Αφρική (African Development Bank 2012). Δεδομένου ότι τα εισοδήματα από τον άτυπο τομέα είναι από τη φύση τους χαμηλά και περιοδικά, οι περισσότεροι μετανάστες καταλήγουν στις παραγκουπόλεις. Κατά συνέπεια, πολλές αφρικανικές πόλεις έχουν να αντιμετωπίσουν όχι μόνο τον πολλαπλασιασμό των παραγκουπόλεων αλλά και την αυξανόμενη ανασφάλεια και εγκληματικότητα που συνοδεύει τις κοινότητες που ζουν σε καθεστώς αβεβαιότητας. Οι αδύναμοι θεσμοί στις χώρες της Αφρικής έχουν συμβάλει στην ανεπαρκή επιβολή της αστικής νομοθεσίας, με αποτέλεσμα δυσλειτουργικές αγορές γης και κατοικίας, οι οποίες με τη σειρά τους έχουν προκαλέσει την εξάπλωση των άτυπων οικισμών. Επιπλέον, οι αφρικανικές κυβερνήσεις έχουν παραμελήσει τους βασικούς μοχλούς της παραγωγικότητας που περιλαμβάνουν τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, την ανάπτυξη των ανθρώπινων πόρων και δεξιοτήτων και την τεχνολογική καινοτομία. Αυτοί οι παράγοντες είναι κρίσιμης σημασίας για την εξέλιξη «των κυρίως άτυπων, επιβιωτικών και βασικών εμπορικών δραστηριοτήτων σε εργασίες υψηλότερης προστιθέμενης αξίας» (African Development Bank 2012).

Σε γενικές γραμμές, η βελτίωση των υποδομών και η παροχή υπηρεσιών δεν έχουν συμβαδίσει με την αστικοποίηση στην Υποσαχαρική Αφρική: Μόνο το 40% του αστικού πληθυσμού έχει πρόσβαση σε βελτιωμένες εγκαταστάσεις αποχέτευσης, ποσοστό που δεν έχει αλλάξει από το 1990. Επιπλέον, το ποσοστό γονιμότητας της Αφρικής είναι σημαντικά υψηλότερο από άλλες περιοχές, πράγμα που σημαίνει ότι ο δείκτης εξάρτησης των παιδιών στις πόλεις είναι κατά 40% υψηλότερος από τη Λατινική Αμερική και κατά 65% υψηλότερος από την Ασία (Barofsky et al 2016).

Μια άλλη πρόκληση από την ταχεία αστικοποίηση της Αφρικής είναι η αυξανόμενη πίεση των αστικών πληθυσμών στους φυσικούς πόρους και το περιβάλλον. Η επέκταση των πόλεων γίνεται γενικά εις βάρος του φυσικού περιβάλλοντος και των οικοσυστημάτων ενώ η αυξανόμενη ρύπανση επιδεινώνει τη δημόσια υγεία και υποβαθμίζει ακόμη περισσότερο την ποιότητα ζωής.

Οι προτάσεις πολιτικής για τη βελτίωση της ζωής στις αφρικανικές πόλεις ποικίλλουν. Μια μελέτη του Brookings Institution (Barofsky et al 2016) προτείνει τα ακόλουθα:

1. Ενθάρρυνση των παραγωγικών πόλεων (productive cities): Αυτό απαιτεί επενδύσεις σε ανθρώπινο κεφάλαιο που πρέπει όμως να συνδυαστούν με διαρθρωτικό μετασχηματισμό για να είναι βιώσιμες. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την ενθάρρυνση της μετατόπισης από τον άτυπο τομέα της οικονομίας προς υπηρεσίες υψηλότερης παραγωγικότητας. Επί του παρόντος, οι πόλεις στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι πολύ λιγότερο διαφοροποιημένες λειτουργικά από τις αντίστοιχες πόλεις των αναπτυγμένων χωρών. Για να ενθαρρυνθεί η εξειδίκευση πρέπει να δοθούν δάνεια με ευνοϊκούς όρους και φορολογικά κίνητρα για την προώθηση της μεγέθυνσης και της συνεργασίας των επιχειρήσεων. Επίσης επενδύσεις στις μεταφορές θα μπορούσαν να αυξήσουν την παραγωγικότητα.
2. Ενίσχυση των δευτερευουσών πόλεων (secondary cities): Επί του παρόντος, πολλές συζητήσεις επικεντρώνονται στο αν πρέπει να προωθηθεί η αγροτική ή η αστική ανάπτυξη. Η συζήτηση αυτή θα πρέπει να μετατοπιστεί στον τύπο της αστικής ανάπτυξης. Η μείωση της φτώχειας στην ύπαιθρο επιτυγχάνεται συχνότερα μέσω της μετακίνησης στην αγροτική μη γεωργική οικονομία ή της μετανάστευσης σε κοντινές μικρότερες δευτερεύουσες πόλεις. Η τάση αυτή επιτρέπει στους εργαζόμενους να εισέλθουν στην επίσημη οικονομία και να αναλάβουν τους κινδύνους της μετανάστευσης χωρίς να χάσουν την πρόσβαση σε άτυπα δίκτυα υποστήριξης. Η μεγαλύτερη αποκέντρωση της εξουσίας και της οικονομικής δραστηριότητας στην υποσαχαρική Αφρική αποτελεί σημαντικό εργαλείο για την περαιτέρω ανάπτυξη. Με μεγαλύτερη πολιτική αυτονομία και πρόσβαση σε κεφάλαια, οι δευτερεύουσες πόλεις θα είναι σε θέση να παρέχουν καλύτερα υπηρεσίες υψηλής ποιότητας.
3. Συνεχείς επενδύσεις στη δημογραφική μετάβαση: Κανένα έθνος δεν έχει αναπτυχθεί χωρίς να περάσει από μια δημογραφική μετάβαση που ξεκίνησε με τη μείωση της θνησιμότητας και ολοκληρώθηκε με τη μείωση της γονιμότητας. Η διασφάλιση ότι η στροφή προς τις πόλεις στην Αφρική θα συνεχίσει να μειώνει τη γονιμότητα είναι απαραίτητη για τον οικονομικό μετασχηματισμό. Υπάρχουν πολλές χώρες στην Αφρική όπου ο πληθυσμός αυξάνεται κατά 2,0-3,0% το χρόνο. Αυτό σημαίνει ότι διπλασιάζεται κάθε 30-40 χρόνια. Εκτός από τις συνεχείς επενδύσεις στην υγεία, η μεγαλύτερη πρόσβαση των κοριτσιών και των γυναικών στη σχολική εκπαίδευση θα επιταχύνει αυτή τη μετάβαση.
4. Προώθηση της αναβάθμισης των κατοικιών στις παραγκουπόλεις. Δεδομένου του υψηλού επιπέδου κατοίκησης σε παραγκουπόλεις στις πόλεις της Αφρικής, οι πολιτικές για την αναβάθμιση των οικισμών θα βελτιώσουν την ευημερία, θα αυξήσουν τη ζήτηση εργασίας και θα

προωθήσουν τη δημογραφική μετάβαση μέσω της καλύτερης υγείας των παιδιών.

5. Νέες πηγές δεδομένων. Τα αδύναμα συστήματα συλλογής δεδομένων περιορίζουν τις γνώσεις μας για την αστικοποίηση και τη φτώχεια στην Αφρική. Νέες πηγές δεδομένων, όπως δορυφορικές εικόνες νυχτερινών φώτων, δορυφορικές εικόνες ημέρας, Google Street View και δίκτυα κινητής τηλεφωνίας, μπορούν όλο και περισσότερο να χρησιμοποιηθούν για τη μέτρηση της μετανάστευσης, του μεγέθους των πόλεων και της οικονομικής ανάπτυξης, προκειμένου να στοχεύσουμε καλύτερα τη χρηματοδότηση και να μετρήσουμε γρήγορα την αποτελεσματικότητα των πολιτικών.

Η Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank 2017) επισημαίνει ότι οι πόλεις της Αφρικής έχουν τρεις βασικές αδυναμίες: είναι πυκνοκατοικημένες, αποσυνδεδεμένες (disconnected) και δαπανηρές (costly). Αυτά τα τρία χαρακτηριστικά εμποδίζουν την ανάπτυξη και δημιουργούν καθημερινές προκλήσεις για τους κατοίκους.

Οι πόλεις της Αφρικής είναι πολυπληθείς ενώ οι επενδύσεις σε υποδομές δεν έχουν συμβαδίσει με τη συγκέντρωση των ανθρώπων, ούτε οι επενδύσεις σε οικονομικά προσιτή επίσημη στέγαση προωθούν τα οφέλη της αστικής συγκέντρωσης. Επίσης οι πόλεις της ηπείρου είναι αποσυνδεδεμένες - έχουν αναπτυχθεί ως σύνολο μικρών και κατακερματισμένων γειτονιών, χωρίς αξιόπιστες μεταφορές και έτσι μειώνουν τις ευκαιρίες απασχόλησης των εργαζομένων ενώ εμποδίζουν τις επιχειρήσεις να αποκομίσουν οφέλη κλίμακας και συσσωμάτωσης. Τέλος, είναι κοστοβόρες για τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις. Οι αφρικανικές πόλεις είναι 20% πιο κατακερματισμένες από τις αντίστοιχες της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής. Για παράδειγμα στο Χαράρε της Ζιμπάμπουε και στο Μαπούτο της Μοζαμβίκης πάνω από το 30% της γης σε απόσταση πέντε χιλιομέτρων από το επιχειρηματικό κέντρο τους είναι άκτιστο.

Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα οι πόλεις της υποσαχαρικής Αφρικής παρουσιάζουν ταχεία αύξηση του πληθυσμού χωρίς όμως να συμβαδίζει με την αστικοποίηση και να προωθείται η οικονομική τους ανάπτυξη. Ένας παράγοντας που εξηγεί αυτό το φαινόμενο θα μπορούσε να είναι οι χαμηλές επενδύσεις. Οι Αφρικανικές χώρες δεν έχουν αρκετά κεφάλαια για να επενδύσουν.

Ωστόσο άλλες περιοχές του κόσμου έχουν φτάσει σε παρόμοια στάδια αστικοποίησης με υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Η μελέτη της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank 2017) εντοπίζει έναν βαθύτερο λόγο: Οι αφρικανικές πόλεις, υποστηρίζει, είναι «κλειστές» στον κόσμο. Σε σύγκριση με άλλες αναπτυσσόμενες πόλεις, οι πόλεις στην Αφρική παράγουν λίγα αγαθά και υπηρεσίες για το εμπόριο σε περιφερειακές και διεθνείς αγορές.

Η Παγκόσμια Τράπεζα θεωρεί ότι οι ηγέτες των κρατών της Αφρικής μπορούν να οδηγήσουν τις πόλεις σε πιο αποδοτικά μονοπάτια ανάπτυξης αν ενεργήσουν

γρήγορα - και αν μπορούν να αντισταθούν στα έργα-βιτρίνας, επιδιώκοντας σταθερά δύο κύριους στόχους με σειρά προτεραιότητας:

- Πρώτον, να νομιμοποιήσουν τις αγορές γης, να αποσαφηνίσουν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας, και να θεσμοθετήσουν αποτελεσματικό πολεοδομικό σχεδιασμό.
- και δεύτερον, να προβούν σε έγκαιρες και συντονισμένες επενδύσεις σε υποδομές που να επιτρέπουν την επικοινωνία και αλληλεξάρτηση μεταξύ περιοχών, δομών και βασικών υπηρεσιών.

Ένας τρίτος στόχος είναι η βελτίωση των αστικών μεταφορών και των πρόσθετων υπηρεσιών. Αλλά αυτό δεν πρέπει να προηγηθεί σε σχέση με τους δύο στόχους που αναφέρονται παραπάνω - ούτε μπορεί να επιτευχθεί αν δεν επιτευχθούν πρώτα αυτοί.

Επιτυχημένα μοντέλα από άλλες περιοχές του κόσμου μπορούν να προσφέρουν λύσεις. Φυσικά, οι οικονομικές δομές πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά το σχεδιασμό και την εφαρμογή των πολιτικών. Οι ηγέτες πρέπει να προβλέψουν τις επιπτώσεις της πολιτικής (ευκαιρίες, νικητές και ηττημένοι) και να προβλέπουν τις προκλήσεις που μπορεί να προκύψουν με την εφαρμογή των πολιτικών και των δράσεων.

Η ανάπτυξη των πόλεων θα παίζει ουσιαστικό ρόλο στην ανάπτυξη της Αφρικής, όπως έχει συμβεί και αλλού. Ξεκινώντας με μεταρρυθμίσεις για τις αγορές γης και τους κανονισμούς, και στη συνέχεια με τις έγκαιρες και συντονισμένες επενδύσεις σε υποδομές, οι κυβερνήσεις μπορούν να αναλάβουν τον έλεγχο της αστικοποίησης και να βοηθήσουν να κτιστούν περισσότερες συνδεδεμένες και παραγωγικές αφρικανικές πόλεις, πόλεις δηλαδή που σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, «ανοίγουν τις πόρτες τους στον κόσμο» (World Bank 2017).

Η Αφρικανική Αναπτυξιακή Τράπεζα (African Development Bank, 2012) υποστηρίζει ότι προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις της αστικοποίησης στις αφρικανικές πόλεις, οι κυβερνήσεις θα πρέπει να προχωρήσουν σε ορισμένες βασικές μεταρρυθμίσεις. Αυτές περιλαμβάνουν

- 1) την αναβάθμιση των άτυπων οικισμών μέσω της παροχής ολοκληρωμένων υποδομών και υπηρεσιών που απευθύνονται στις περιθωριοποιημένες ομάδες, συμπεριλαμβανομένων των φτωχών, των νέων, των γυναικών και των ηλικιωμένων. Επιπλέον, οι κυβερνήσεις θα πρέπει να ενεργήσουν προληπτικά για να διασφαλίσουν την ομαλή αστική ανάπτυξη, καθορίζοντας και εφαρμόζοντας σαφείς στρατηγικές αστικής ανάπτυξης,
- 2) την κινητοποίηση της αστικής χρηματοδότησης από τοπικούς και ξένους επενδυτές. Οι πόροι αυτοί θα πρέπει να κατανέμονται αποτελεσματικά και επαρκώς μεταξύ των αστικών έργων της κεντρικής και της τοπικής κυβέρνησης και θα πρέπει να ενθαρρύνουν την ενίσχυση του ρόλου της τοπικής αυτοδιοίκησης,
- 3) τη βελτίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου μέσω της ισότιμης πρόσβασης σε υπηρεσίες και εγκαταστάσεις εκπαίδευσης και υγειονομικής περίθαλψης για όλες

τις κατηγορίες πολιτών, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες της αγοράς εργασίας,

4) τη διαφοροποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων μέσω της δημιουργίας νέων οικονομικών κόμβων προσανατολισμένων προς την παραγωγή και εξαγωγή προϊόντων υψηλής βιωσιμότητας και προστιθέμενης αξίας.

Για την Αφρικανική Αναπτυξιακή Τράπεζα, οι μεταρρυθμίσεις αυτές θα πρέπει να είναι όσο γίνεται πιο «συμπεριληπτικές» ώστε να διασφαλιστεί ότι όλες οι κατηγορίες πολιτών, ανεξάρτητα από την ηλικία, τη φυλή, το φύλο, την εθνικότητα ή τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, έχουν ίση πρόσβαση σε επαρκή στέγαση, βασικές υποδομές και υπηρεσίες και έχουν ίσες ευκαιρίες απασχόλησης.

Τελικά όμως, για τον αναλυτή, είναι απαραίτητο να ξεφύγει από τα «πρέπει» και τις προτάσεις πολιτικής των διεθνών οργανισμών και να προσπαθήσει να δει το πώς θα εξελιχθεί η αστικοποίηση στην Αφρική, το πώς δηλαδή θα εξελιχθούν οι αφρικανικές πόλεις και το πώς η εξέλιξη αυτή θα επηρεάσει την οικονομική ανάπτυξη των πόλεων και των χωρών στις οποίες βρίσκονται.

Οι Buckley και Kallergis (2012), αφού μελετήσουν τα δεδομένα, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι πιο αισιόδοξες απόψεις για τις προοπτικές των πόλεων της Αφρικής θα πρέπει τουλάχιστον να μετριαστούν. Η εκτίμησή τους για την κατάσταση των περισσότερων αφρικανικών αστικών κέντρων είναι ότι δεν είναι έτοιμες να λειτουργήσουν ως οι πλατφόρμες ανάπτυξης που παραδοσιακά είναι οι πόλεις. Οι υπεραισιόδοξες εκτιμήσεις που εκφράζουν ορισμένοι ερευνητές και διάφορα δημοσιογραφικά έντυπα όπως ο Economist, υποστηρίζουν, μπορεί να έχουν δυσμενείς επιπτώσεις στη σχεδίαση του αστικού μέλλοντος της Αφρικής. Το να στεκόμαστε, λένε, με δέος μπροστά στην ικανότητα των φτωχών των πόλεων για επιβίωση δεν αντιμετωπίζει τις δυσμενείς συνθήκες ζωής των ανθρώπων, και η επιβίωση μέσα από σχεδόν αδιανόητη φτώχεια δεν σημαίνει αύξηση της ευημερίας.

Εάν η Αφρική πρόκειται να πάρει τη θέση της στην παγκόσμια οικονομία, πρέπει να αντιμετωπίσει τους κρίσιμους περιορισμούς που εμποδίζουν την ικανότητά της να συμμετάσχει στην παγκόσμια οικονομία, και αυτό προφανώς θα γίνει και μέσω των πόλεων της.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η βελτίωση των θεσμικών επιδόσεων, η αντιμετώπιση των στρεβλώσεων της αγοράς γης, η παροχή υποδομών ύδρευσης, αποχέτευσης, ενέργειας και μεταφορών είναι κρίσιμης σημασίας. Αυτές οι θεμελιώδεις δράσεις μπορούν στη συνέχεια να αποτελέσουν τον καταλύτη για ευρύτερες διαδικασίες οικονομικής ανάπτυξης και να «ξεκλειδώσουν» το δυναμικό που περιγράφεται από αισιόδοξες αφηγήσεις για την αφρικανική αστικοποίηση. Ωστόσο αυτό που τελικά έχει τη μείζονα σημασία είναι η ευρύτερη πορεία των αφρικανικών οικονομιών και η θέση τους στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας.

Συμπεράσματα

Οι λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες αντιμετωπίζουν σήμερα μεγαλύτερες προκλήσεις αστικοποίησης από ό,τι οι ανεπτυγμένες χώρες αντιμετώπισαν όταν αστικοποιήθηκαν. Οι ανεπτυγμένες χώρες αστικοποιήθηκαν με συγκριτικά αργούς ρυθμούς. Οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν 40% αστικοποιημένες το 1900, 70% το 1960, και 75+% το 1990. Αυτός ο σταδιακός ρυθμός είναι σε πλήρη αντίθεση με αυτόν σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες. Για παράδειγμα, η Νότια Κορέα ήταν 40% αστικοποιημένη το 1970 και 78% το 1990. Αυτό που χρειάστηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες 90 χρόνια για να επιτευχθεί, στην Κορέα χρειάστηκαν 20 χρόνια και στη Βραζιλία 30.

Αυτός ο σταδιακός ρυθμός, σε συνδυασμό με σχετικά υψηλό εισόδημα και υψηλά επίπεδα εκπαίδευσης στις αρχές του αιώνα, επέτρεψαν την ανάπτυξη των πολιτικών και οικονομικών θεσμών που είναι απαραίτητοι για μια αποτελεσματική μορφή αστικοποίησης και μια καλή ποιότητα αστικής ζωής. Βέβαια η Νότια Κορέα τα κατάφερε – αλλά από πολλές πλευρές αποτελεί την απόλυτη εξαίρεση.

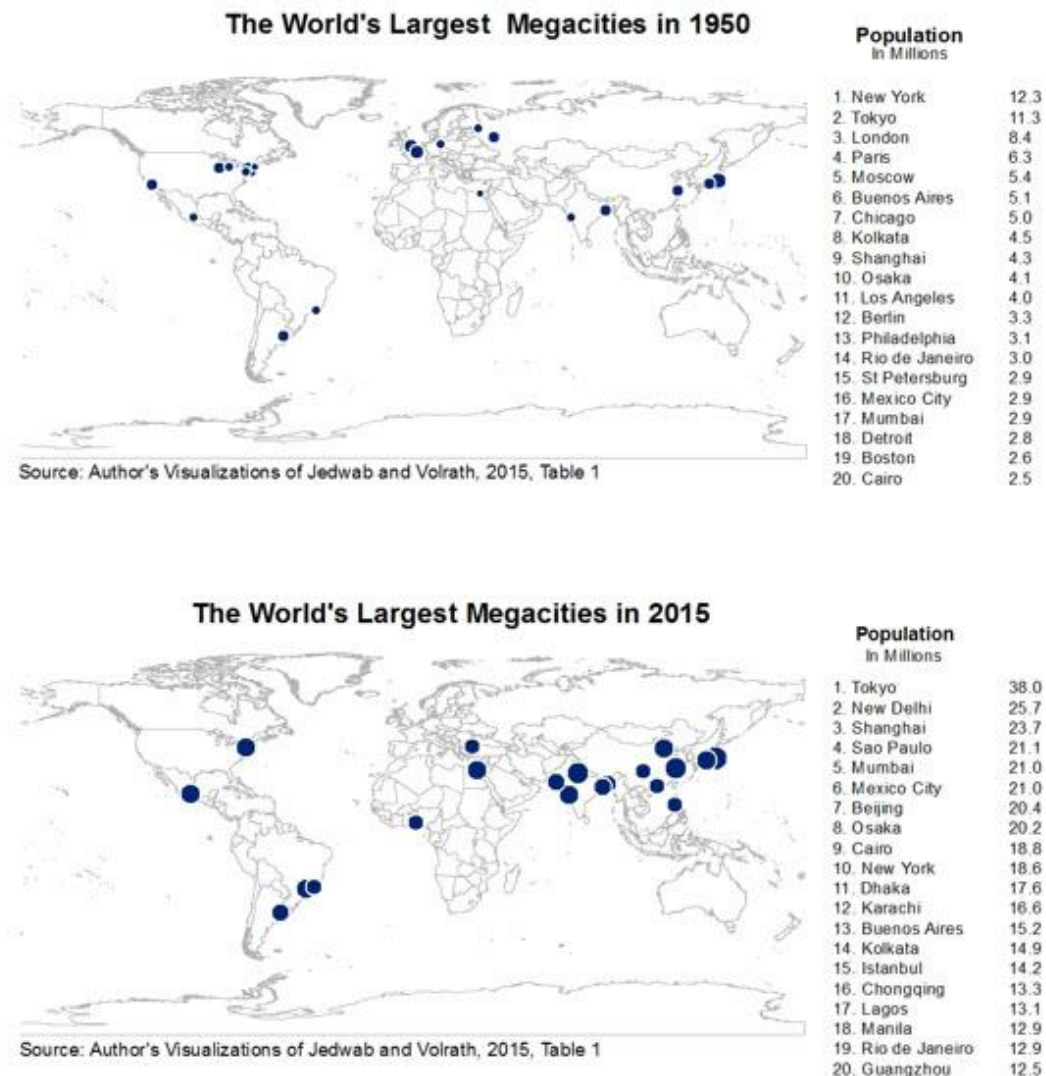
Οι θεσμοί που βοήθησαν στην προσαρμογή των αναπτυγμένων κρατών περιλάμβαναν μηχανισμούς για τη διακυβέρνηση και χρηματοδότηση των πόλεων, διακυβερνητικές ρυθμίσεις, ρυθμιστικά και χρηματοδοτικά εργαλεία για την ανάπτυξη των επικοινωνιών και των δικτύων μεταφορών, αποτελεσματικές δημόσια διοίκηση με ικανότητα στον αστικό και περιφερειακό σχεδιασμό και την παροχή υπηρεσιών, καθώς και θεσμούς για την αποτελεσματική λειτουργία των εθνικών και τοπικών αγορών γης.

Για τις ταχέως όμως αστικοποιούμενες αναπτυσσόμενες χώρες, η κοινωνική μάθηση που απαιτείται για την προσαρμογή των αγροτικών θεσμών και της διακυβέρνησης στους αστικούς θεσμούς και τη διακυβέρνηση των πόλεων συχνά λείπει. Η ταχύτητα της αστικοποίησης αφήνει ελάχιστα περιθώρια για προσαρμογή. Η ραγδαία αστικοποίηση σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες τον τελευταίο μισό αιώνα συνοδεύτηκε από υπερβολικά υψηλά επίπεδα συγκέντρωσης των αστικών πληθυσμών σε πολύ μεγάλες πόλεις (mega-cities). Αυτή η εξέλιξη φαίνεται πιο έντονα στην ανάπτυξη των ασιατικών μεγαλουπόλεων, αλλά κάνει την εμφάνισή της και στην Αφρική.

Η Υποσαχαρική Αφρική αστικοποιείται με ταχείς ρυθμούς, αλλά το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της συνεχίζει να ζει στην ύπαιθρο. Ήδη, πόλεις όπως το Λάγκος στη Νιγηρία και η Κινσάσα στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κινγκό αποτελούν αστικά συγκροτήματα άνω των 10 εκατομμυρίων κατοίκων ("μεγα-πόλεις"), ενώ το Νταρ-εσ-Σαλαάμ στην Τανζανία, το Γιοχάνεσμπουργκ στη Νότια Αφρική και η Λουάντα στην Αγκόλα προβλέπεται να φτάσουν αυτό το μέγεθος μέχρι το 2030. Αυτή η ταχεία ανάπτυξη των πόλεων στην Αφρική αντικατοπτρίζει τις τάσεις σε όλα τα αναπτυσσόμενα κράτη. Το 1950, οι περισσότερες από τις μεγαλύτερες πόλεις του κόσμου βρίσκονταν σε πλούσιες χώρες, αλλά μέχρι το 2015 σχεδόν όλες βρίσκονταν σε χώρες με χαμηλό εισόδημα (Χάρτες 1 & 2).

Χάρτες 7.1 7.2

Από τον Παγκόσμιο Βορρά στον Παγκόσμιο Νότο:
Οι 20 μεγαλύτερες πόλεις το 1950 και το 2015

Πηγή: Barofsky et al 2016

Αυτή η μαζική πληθυσμιακή μετατόπιση δημιουργεί σημαντικές ευκαιρίες, αλλά θέτει και μεγάλες προκλήσεις. Η πρόσβαση σε θέσεις εργασίας, δημόσια αγαθά, υποδομές και υγειονομική περίθαλψη είναι καλύτερη στις πόλεις. Ωστόσο, αν οι πληθυσμοί των πόλεων συνεχίσουν να αυξάνονται χωρίς οικονομικό μετασχηματισμό, θα μπορούσε να προκύψει ένας φαύλος και επίμονος κύκλος υψηλής γονιμότητας, χαμηλών εισοδημάτων και επίμονης φτώχειας. Αυτό ονομάζεται «αστικοποίηση χωρίς ανάπτυξη» (urbanization without development). Σε μια διάσκεψη για την αστικοποίηση στην Αφρική που διοργάνωσε η Παγκόσμια Τράπεζα, ο καθηγητής οικονομικών του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ Edward Glaeser σημείωσε: «Οι πόλεις είναι ο καλύτερος δρόμος που γνωρίζουμε για την έξοδο από τη φτώχεια. Είναι οι καλύτεροι μετασχηματιστές πολιτισμών. Όμως,

υπάρχουν και οι δαίμονες που συνοδεύουν την πυκνότητα» (αναφέρεται στο Barofsky et al 2016).

Κάποιος βαθμός αστικής συγκέντρωσης είναι επιθυμητός. Αλλά σε ένα ώριμο σύστημα πόλεων, η βιομηχανική παραγωγή τείνει να «αποσυγκεντρωθεί» (de-concentrate) σε μικρότερες και μεσαίες μητροπολιτικές περιοχές, ενώ η παραγωγή στις μεγάλες μητροπολιτικές περιοχές επικεντρώνεται σε υπηρεσίες, την έρευνα και την ανάπτυξη (R&D) και τη μη τυποποιημένη μεταποίηση (Henderson & Turner 2020). Το πρόβλημα στις σημερινές αναπτυσσόμενες χώρες είναι ότι φαίνεται να υπάρχουν ισχυρές προκαταλήψεις προς την υπερβολική συγκέντρωση. Υπάρχουν διάφοροι λόγοι γι' αυτή την εξέλιξη.

Το κόστος της υπερβολικής συγκέντρωσης προφανώς σχετίζεται με τους υπανάπτυκτους θεσμούς και τους περιορισμένους ανθρώπινους πόρους για τον αστικό σχεδιασμό και τη διαχείριση. Το κόστος της υπερ-συγκέντρωσης περιλαμβάνει πλήθος παραγόντων από τα τροχαία ατυχήματα και το υγειονομικό κόστος από την έκθεση σε υψηλά επίπεδα ατμοσφαιρικής ρύπανσης και μόλυνσης των υδάτων μέχρι την απώλεια χρόνου λόγω υπερβολικά μακρών μετακινήσεων.

Η μείωση της υπερβολικά υψηλής αστικής συγκέντρωσης απαιτεί επενδύσεις σε διαπεριφερειακές μεταφορές και τηλεπικοινωνίες για τη διευκόλυνση της αποσυγκέντρωσης της βιομηχανίας. Απαιτεί επίσης φορολογική αποσυγκέντρωση, έτσι ώστε οι επί μέρους πόλεις να μπορούν να συγκεντρώσουν τους φορολογικούς πόρους και να παρέχουν τις υπηρεσίες που απαιτούνται για να ανταγωνιστούν τις «πρωτεύουσες» πόλεις για τη βιομηχανία και τον πληθυσμό (Henderson & Turner 2020).

Σε γενικές γραμμές, η αντιμετώπιση των προβλημάτων της αστικοποίησης στον αναπτυσσόμενο κόσμο απαιτεί έξυπνες πολιτικές, στοχευμένες επενδύσεις, συστηματικές δράσεις με σκοπό να περιοριστούν τα προβλήματα και να αναδειχθούν περισσότερο οι θετικές πλευρές της μετανάστευσης προς τις πόλεις που, όπως είδαμε, περιλαμβάνουν την αύξηση της παραγωγικότητας και τις καλύτερες υπηρεσίες (μεταφορές, υγεία, εκπαίδευση).

Βιβλιογραφία

Πρωτογενείς πηγές

African Development Bank, *Urbanization in Africa*, December 2012 (<https://blogs.afdb.org/fr/inclusive-growth/urbanization-africa-191>)

“World population prospects”, 2022. United Nations -Department of Economic and Social Affairs, Population Division New York, / UN DESA / POP /2022 /No. 3

United Nations (2012) *World Urbanization Prospects: The 2011 Revision*. New York, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.

United Nations (2018) Department of Economic and Social Affairs, Population Division, *Population Facts*, December, No 1/2018 ([file:///C:/Users/aster/Downloads/WUP2018-PopFacts 2018-1%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/aster/Downloads/WUP2018-PopFacts%2018-1%20(1).pdf))

United Nations Habitat (2022) *World Cities Report 2022: Envisaging the Future of Cities* (<https://unhabitat.org/wcr/>)

World Bank, *Urban Development* (<https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/overview>)

World Bank, *African Cities: Opening Doors to the World*, Washington DC: World Bankm 2017 (<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/25896>)

Συνεντεύξεις με καθηγητές πανεπιστημίου από Αφρική και Ασία (Αιθιοπία, Γκάνα, Ινδία κλπ.) καθώς και με μετανάστες στην Ελλάδα που έχουν εμπειρία μετακίνησης από αγροτικές περιοχές σε πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου

Δευτερογενείς πηγές

Βιβλία

Abrahamson, Mark. *Globalizing Cities: A Brief Introduction*, London: Routledge, 2019.
Almandoz, Arturo. *Modernization, Urbanization and Development in Latin America, 1900s–2000s*. London: Routledge, 2014.

Derudder, B., M. Hoyles, P. J. Taylor and F. Witlox, eds, *International handbook of globalization and world cities*. London: Edward Elgar Publishing, 2012.

Drakakis-Smith, D. W, *Third World Cities*, London: Routledge, 2003

Hall, Tim, *Αστική Γεωγραφία*, Αθήνα: Κριτική, 2005

Harvey, David, *Εξεγερμένες Πόλεις*, Αθήνα: ΚΨΜ, 2013

Jonas, A., McCann Eug. and M. Thomas, *Urban Geography: A Critical Introduction*, London: Wiley/Blackwell, 2015.

Knox, Paul. *Κοινωνική Γεωγραφία των Πόλεων*, Αθήνα: Σαββάλας, 2009

Knox. Paul and Peter J. Taylor, eds, *World Cities in a World System*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000

Koser, Khalid, *Η Διεθνής μετανάστευση. Μια συνοπτική εισαγωγή*, Αθήνα: Επίκεντρο, 2019.

Lowder, Stella, *Inside third world cities*, London: Routledge, 2021

Μακ Καν, Φίλιπ, *Αστική και Περιφερειακή Οικονομική*, Αθήνα: Κριτική, 2016

Μητούλα, Ρόιδω, *Βιώσιμη Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ανασυγκρότηση του Ελληνικού Αστικού Περιβάλλοντος*, Αθήνα: Σταμούλης, 2006.

Μητούλα, Ρόιδω, Ο. Ε. Αστάρα και Π. Καλδής, επιμ., *Βιώσιμη Ανάπτυξη: Έννοιες, διεθνείς και ευρωπαϊκές διαστάσεις*, Αθήνα: Rosili, 2008

Ogunshakin, Lee Olusegun, *Η Αστικοποίηση στον Τρίτο Κόσμο και το Παράδειγμα του Λάγκος στη Νιγηρία*, Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, 1988.

Pacione, Michael, *Urban Geography: A global perspective*, London: Routledge, 2005

Parnell, Susan, and Sophie Oldfield, eds. *The Routledge handbook on cities of the global south*. London: Routledge, 2014.

Sinclair, Stuart W., *Urbanisation and labour markets in developing countries*. London: Routledge, 2017.

Smith, David O., *Third world cities in global perspective: the political economy of uneven urbanization*, London: Routledge, 2019.

Stevenson, Deborah, *Πόλεις και Αστικοί Πολιτισμοί*, Αθήνα: Κριτική, 2007

Άρθρα

Auerbach, Adam M., et al., "State, society, and informality in cities of the Global South." *Studies in Comparative International Development* 53.3 (2018): 261-280.

Barofsky, J., E. Syba and J. Grabinsky, "Can Rapid Urbanization in Africa reduce poverty ? Causes, Opportunities and Policy Recommendations", Brookings Institute, Africa in Focus, September 7, 2016.

Bryan, Gharad, Edward Glaeser, and Nick Tsivanidis, "Cities in the developing world." *Annual Review of Economics* 12 (2020): 273-297.

Buckley, Robert and Achilles Kallergis, "Does African urban policy provide a platform for sustained economic growth?", in Parnell, Susan and Sophie Oldfield, *όπ.π.*, pp. 173-190.

Cobbinah, Patrick Brandful, Michael Odei Erdiaw-Kwasie, and Paul Amoateng, "Rethinking sustainable development within the framework of poverty and urbanisation in developing countries." *Environmental Development* 13 (2015): 18-32.

The Economist, «Special Report: The strange allure of the slums», 5 May 2005

The Economist, «Which countries are driving the world's population growth?» 11 Ιουλίου 2022

<https://www.economist.com/the-economist-explains/2022/07/11/which-countries-are-driving-the-worlds-population-growth>

The Economist, «The pecking order of the world's population is soon to change», Ιουλίου 14, 2022

<https://www.economist.com/graphic-detail/2022/07/14/the-pecking-order-of-the-worlds-population-is-soon-to-change>

Glaeser, Edward, and J. Vernon Henderson, "Urban economics for the developing World: An introduction." *Journal of Urban Economics* 98 (2017): 1-5.

Henderson, J. V. and M. A. Turner, 'Urbanization in the Developing World: Too early or too slow?', *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 34 (3), Summer 2020, pp. 150–173.

Jedwab, R., D. Gollin and D. Vollrath, *Urbanization with and without Industrialization*, Working Paper, Institute for International Economic Policy, October 2013.

Montgomery, Mark R., "The urban transformation of the developing world." *Science* 319.5864 (2008): 761-764.

Randolph, Gregory F., and Michael Storper, "Is urbanisation in the Global South fundamentally different? Comparative global urban analysis for the 21st century." *Urban Studies* (2022):

Simone, AbdouMalik, "Cities of the global South." *Annual review of Sociology* 46 (2020): 603-622.

Sridhar, K. S. (2019). Costs and Benefits of Urbanization: The Indian Case. In: Guanghua Wan and Ming Lu (eds.) *Cities of Dragons and Elephants: Urbanization and*

Urban Development in the People's Republic of China and India, Oxford University Press, Oxford, UK, pp. 40–80.

Sridhar, K. S. and G. Mavrotas, eds. *Urbanization in the Global South: Perspectives and Challenges*, London: Routledge, 2021.

Van der Ploeg, Frederick, and Steven Poelhekke, "Globalization and the rise of megacities in the developing world." *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 1.3 (2008): 477-501.

Venables, Anthony J., "Urbanisation in developing economies: Building cities that work." *Region* 5.1 (2018): 91-100.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Dr Moses Onyango, Καθηγητής, United States International University, Ναϊρόμπι, Κένυα, 18 Ιουλίου 2022

Dr Julaina Odiga, Καθηγήτρια, Gulu University, Ουγκάντα, 21 Αυγούστου 2022

Prof. Wei Shen, Daikin University, Αυστραλία, 23 Αυγούστου 2022

Dr Penine Uwimbabazi, Protestant Institute of Social Sciences, Butare, Ρουάντα, 21 Αυγούστου 2022